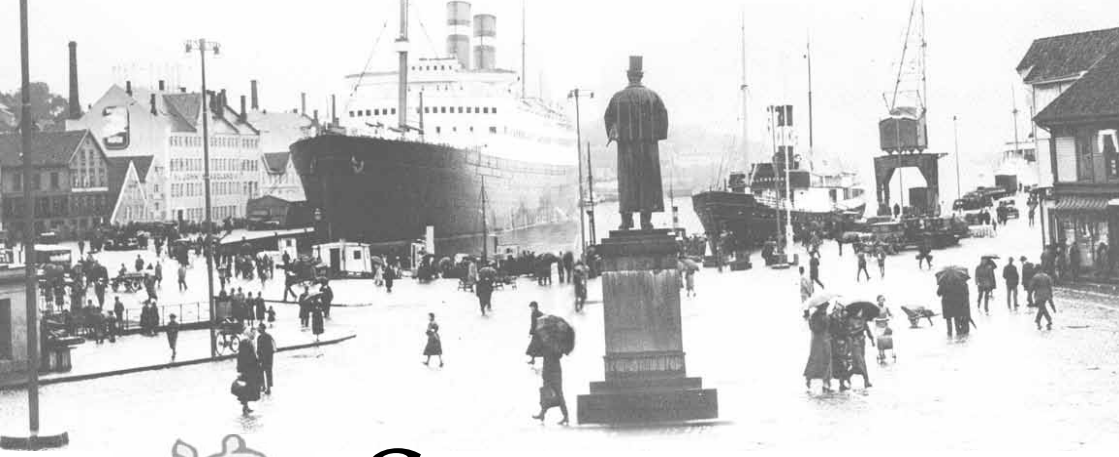

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 3 2010 – 20. årgang

I redaksjonen: Kirsti Lærdal, Bente Madsen Bærheim, Kjell Petter Løhre og Hans E. Næss.

Leder 3
Av Hans Eyvind Næss

Dreyerkalender 1942 4
Av Anders Bærheim

De engelske prinsessers besøk i Stavanger 23
Ved Bjørn Samuelsen

Et rystet haugianerhjem 33
Av Jan Fredrik Berg

Natvig Minde – en holme i Stavanger bys historie 43
Av Harald Hamre

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 300,- for enkeltmedlemmer og kr. 450,- for familiemedlemmer. Institusjonsmedlemskap kr. 200,- Beløpet innbetales til konto 3201.25.37300.
Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. www.byhistoriskforening.org
Org.Nr. 984 289 669 ***ISSN 0806 - 184X***

Program for Byhistorisk forening 2010

www.byhistoriskforening.org

Onsdag 17. februar (årsmøte)
Foredrag av Konrad B. Knutsen med tittel:
«Stavanger gjennom de 40 gyldne årene 1969-2009»
Sted: Arkeologisk Museum, kl. 19.00

Onsdag 24. mars
Foredrag av May-Brith Ohman Nielsen med tittel :
«Historiens største pandemi.
Spanskesyken 1918-1919 sett fra Stavanger og Rogaland»
Sted: Arkeologisk Museum, kl. 19.00

Onsdag 21. april
Foredrag av Arne Solli med tittel :
«Sosial uro, protest og radikalisme i Stavanger 1765-1814»
Sted: Arkeologisk Museum kl. 19.00

Onsdag 19. mai
Byvandring med Lise Storås som guide
«Storhaug – mangfold i østre bydel (Fra Kongsgaten til Midjord)»
Sted: Sigbjørn Obstfelders plass, kl. 19.00

Onsdag 1. september
Byvandring med Turid Haaland som guide
«Bysnittet – 250 års byutvikling og trehusbygging» (fra Vågen til Stokkavannet)
Sted: Vågen,kl. 19.00

Onsdag 29. september
Foredrag av Ole Kallelid med tittel (foreløpig):
«Den Kombinerede Indretning – 1800-tallets løsning for fattige,
gamle og syke i Stavanger?»
Sted: Arkeologisk Museum, kl. 19.00

Onsdag 27. oktober
Foredrag av Arnvid Lillehammer med tittel:
«Stavanger – byen for ryfylkingen?»
Sted: Arkeologisk Museum, kl. 19.00

Onsdag 24. november
Foredrag av Endre Elvestad med tittel:
«Byen, biskopen og jernalderleden»
Sted: Arkeologisk Museum kl. 19.00

Lederens spalte

Avisene og kulturhistorisk formidling.

Jeg skrev forrige gang en kort veiledning om hvor en finner kildene til vår lokalhistorie. Vi har i denne og tidligere utgaver av Stavangeren fått gleden av å få «ny « kunnskap fra det mest tradisjonelle mediet vi har, avisene våre. Svært mange av våre fremste faghistorikere og et vell av lokalhistorikere har formidlet sin kunnskap til oss gjennom avisartikler. Problemet er at de er tilgjengelige den dagen de første gang kommer på trykk for dem som leser avisene akkurat den dagen. Deretter går disse rike kildene tapt for de fleste. Bjørn Samuelsen er den siste av våre bidragsytere som har demonstrert for oss hvilken umåtelig rik kilde avisene er. Gjennom nitid blading har han funnet frem til lokalhistoriske fremstillinger som har innhold og informasjon som ikke bare er nyttig og spennende lesning. Mange av disse artiklene er også i seg selv nye kilder til byhistorien fordi det ikke finnes bevart primærkilder i arkivene som inneholder alle de lødige og detaljerte data som avisartiklene inneholder. Riktignok må noe av innholdet i avisartiklene leses med skjønn og kritisk blikk, men dette fratar dem ikke deres kulturelle verdi.

Alle aviser har og har hatt slike verdifulle artikler, små og store, så lenge den enkelte avis har eksistert. Stavanger Aftenblad var i flere tiår en like viktig børs for slik kunnskapsformidling som lokalhistoriske årbøker utgitt av våre kulturinstitusjoner og lokalhistoriske foreninger. I løpe av de siste årene har Aftenbladet tatt opp igjen sin kulturhistoriske aktivitet. Det har vi sett av artiklene om båter og ferjer, og nå representerer Sven Egil Omdals artikler i Pluss, avisens helgemagasin, viktig tilfang til byhistorien.

Disse artiklene blir varig tilgjengelige om de blir samlet og utgitt i bokform slik det har skjedd i noen tilfeller. Men utfordringen er å ha lett tilgjengelighet til den store artikkelmengde dette ikke skjer med. Da er det nyttig med artikkeloversikter, bibliografier. Vi har bibliografier tematisk oppstilt for flere årbøker. Det er også utgitt enkelte bibliografier ved DH, nå UiO. Men her står det en spennende utfordring igjen. Kanskje dette er et prosjekt som vår forening kan fremme i forbindelse med vårt 20-årsjubileumsår i 2011. Det hadde vært nyttig med en bibliografi på våre nettsider. Og det er nå tydelig at vi har personer i vårt miljø som kan utføre slikt bibliografisk nyvinningsarbeid.

Stavanger 1.9. 2011
Hans Eyvind Næss

Dreyerkalender 1942

Av Anders Bærheim

En lys liten jente kom bort Wesselsgaten. Solen skinte, og det lyste fra de blå øyene hennes. Hun var regnkledd, for det hadde regnet om morgenen. I hånden holdt hun en liten paraply, og på skuldrene hang en bitte liten ryggsekk. «Kommer du fra skolen du?» «Nei, fra barnehagen», svarte hun kjapt. «Hvor er barnehagen henne?» «Langt opp på Våland, helt oppe ved Vålandspipen.» «Vet du hvor Vålandspipen er?» «Å ja, jeg går der jo hver dag!» «Hvor gammel er du?» «Tre år i januar!» -

Jeg slo følge med henne. Hun pratet, spurte og fortalte. Jeg måtte se på henne - tre år i januar. Vålandspipen. For om lag femti år siden var det lang vei dit opp for oss verkagutter, når vi skulle til Vålandspibå for å holde indianere. Veien gikk om «Stalten» og Breiavatnet, mellom Skjævelandsstykket og presten Gjesdal sin mark, under de høge trærne i Hannasdal og opp til selve Vålandspibå. Det var den rødmalte med store kvite bokstaver rundt «BESKADIGE MIG IKKE». Men farmor hadde så ofte fortalt om den gamle, virkelige Vålandspibå. Den store steinvarden som stod der før. Da den falt, gikk navnet igjen på den nye, og nå kommer småjenten på «tre år i januar» og forteller om Vålandspiben, den nye borgen ved vannbassenget på Vålandshaugen.

Langsomt skifter byen ansikt, mens slekter kommer og går. De gamle navn lever igjen og bevares med minner fra lys barndom og sorgløse dager. Fra en tid det var stille, søndagsstille hver dag i gatene. Bøkker Nordås kunne stille tønnebunnene til tørk langs solveggen i Verksgaten, så «heila gadå lokta harpiks». Da var der moro og liv på vervene lørdagskvelden, når der ble «skifta spøner», og tidlig søndag morgen, når lille «Ragnar», med førebåten stappende full av glade unger, dampet avsted til Hommersand. Den gang Vålandspibå, Kongssteinen, Salamanderane i Sagensdammen på Bergjeland, Blixahålå og meget annet var målet for gutte-turene ut av byen.

FOR HUNDRE AR SIDEN

For en gammel by som Stavanger er hundre år ikke noe særs åremål, men det siste hundretallet, av de omlag 800 år den bevislig har vært til, kommer i en klasse for seg, for det har gitt vekst og velstand.

Sju hundre år brukte den til å kave seg fram fra Breiavatnet til Kuholmen. Bare ett hundre tok spranget fra Breiavatnet sørover til forbi Hillevågsvatnet og vest på til Mosvatnet.

Da ble det sentrum, det som før var utkant, og her i Domens slagskygge stod Stavanger gamle Rådstue. Fra den ble byen styrt. Ved trommeslag gjennom byens gater ble det kunngjort om møtet på Rådstuen St. Thomes dag den 21. desember. Når Domens klokker hadde ringet dagen inn, samledes formannskap og representanter med byens borgere i tingsalen. Byprivilegiene ble lest, og det ble bestemt hvordan der skulle forholdes julen ut og i det året som kom.

Bygningen var enkel og fordringsløs som byen selv. Like så enkelt var inventaret i tingsalen. I øvre enden stod det store, tunge tingbordet av eik. På dette igjen 4 lyseplater med hver sin lysesaks, en karaffel med glass på asjett. Rundt bordet var der plassert 2 stoler og 5 mindre benker. Fordelt mellom disse 5 «hvide Steenspøttebakker». Lenger nede i salen var et mindre bord av furu og 3 benker, 4 alen lange.

Av bøker fantes 1 bibel, 3 nytestamenter, 1 Brokmanns huspostil, 1 Retzius ditto, 1 harpesalmebok og 8 salmebøker. Arkivet inneholdt 3 skap med papirer, 3 kasser med lodder i, 1 roskap og 1 gammel lykt. På gangen stod bl. a. 3 malm skyteredskaper (kanoner).

Om utsmykningen finnes ingen beretning, men det store vinduet hadde glassmalerier fra 1600 årene. Endel av disse, de eneste gjenstander der er levnet fra den gamle bygningen, er å se på Museet.

En sommerdag for hundre år siden satt arkitekt W. Schiertz ved Kongssteinen på Bergjeland og tegnet denne skissen. Et interessant tverrsnitt av byen vår fra Breiavatnet til Østervåg. Fra forgrunnen i bildet skråner en del av Bergjelandsmarkene og Steilebakken ned mot Breiavatnet. Det lå der som en privat idyll. Ikke hvem som helst kunne komme ut å ro der. Av agent Kielland hadde prost Alexander Lange i sin tid fått lov til «at bruge Baad eller Pram,uden at nogen Fisken eller Skyden var Ham tilladt».

På skissen har Schiertz beskåret bøkealleen i parken for å få kirken bedre fram i bildet. Han var i byen med et bestemt oppdrag. Det samme som arkitekt Gerhard Fischer har i våre dager - hundre år etter - å undersøke og måle opp Domkirken. Den var på Schiertzs tid felles kirke for Stavanger og Hetlands menigheter. Kirken hadde framleies sitt vakre, gamle inventar, men var ellers i dårlig forfatning. Der ble oppnevnt en komité, som skulle komme med forslag om å få den utbedret og restaurert. På kirkeinspeksjonens klage over at orgelet var i en ytterst elendig forfatning og ikke lenger kunne repareres, svarte formannskapet at også de savnet et bedre orgel og en bedre kirkemusikk i det hele. For å få dette, gikk de så sammen med Frue sokns formannskap og› garanterte en obligasjon på 2000 spesidaler til et nytt. Saken ble senere stillet i bero, det gamle orgel ble flikket på og gjorde tjeneste til det nye kom som nettopp i disse dager er montert. Kantor Forvald fikk senere lov til å kjøpe 8 stk. Psalmodica til kirkesangkorets undervisning. Hetland fikk omlag 10 år senere sin egen kirke, oppført etter tegning av arkitekt Kos i Bergen.

På bildet er Domkirken det sentrale, med en skolebygning på hver side. Til venstre «hin herlige og kostbare Eiendom Kongsgaard», som byen hadde kjøpt ved privat innsamling, etter å ha fått kongelig sanksjon på «en fuldstændig lærd Skole, hvori ogsaa kunne antages ikke studerende Disciple til Undervisning i de Sprog og Videnskaber, som i Borgerskolen».

Til høyre for kirken ligger den nye almueskolen, oppført etter tegning av kaptein Crøger. «Da et Samfunds Lykke og Velvæ-

re hovedsagelig maa søges i Oplysning og Dannelse, dets Ulykke og Nedværdigelse, i Uvidenhed og Raahed; Ungdommens Undervisning er en nødvendig Betingelse for hine Goder, dens Forsømmelse en Rod til disse Onder; saa kan der kun være een Mening om Skolevæsenets Krav paa enhver hensigtsmæssig Foranstaltning til dets Fremme» skriver formannskapet i innstillingen om den nye skoleordningen for almueskolen i Stavanger. Den ble framlagt i februar 1839. De første punktene i planen var:

A. En vekselskole for inntil 200 barn av begge kjønn.
B. To alminnelige leseskoler for inntil 100 barn av begge kjønn. Undervisningstiden var i sommerhalvåret for gutter fra klokken 7 morgen til kl. 11, i vinterhalvåret fra kl. 9 til 12. Om ettermiddagen hele året for piker fra kl. 1 til 4. i den mørkeste årstid så lenge der kunne ses ved dagslys. I alle klasser skulle «Børnene anføres til Koralsang ved Benyttelsen af Psalmodicon».

Den nye bygningen for almueskolen ble oppført på tomten hvor den gamle, gotiske steinbygningen før stod. Den som gjennom adskillige hundre år hadde gitt rom til Stavanger Katedralskole.

Byen var ikke stor. Feiermesteren hadde godt og vel 1000 skorsteiner å holde rene, og tallet på dem som bodde i husene skorsteinene røk over var omlag 5000. Om arbeidsforholdene i byen berettes det samtidig at den alminnelige daglønn for en løsarbeider i sildetiden var 72 skilling til en daler, resten av året 32 skilling, mens f. eks. tømmermenn året rundt kunne oppnå 40 til 50 skilling dagen.

For hundre år siden – i 1842 – var byens budgett oppgjort med Spd. 17293, Sk. 119.

RÅDSTUEN

«Naar Solen senhøstes gik ned i store gule Skyer fulde af Storm og Regn, sænkede der sig over den lille By et Mørke, mod hvilket der ikke blev gjort Modstand, - medmindre man vilde regne en liden Lygte, der døsede i Muren ved Indgangen til Raadstuen.»

I romanene «Skipper Worse» og «Else» får Alexander L. Kielland lagt en viss nimbus over den mørke steinbygningen. som atskillige hundre år sto langsides med Domkirken, og som har fått en bred plass i byens annaler. Den var bygget som kirke og innviet til St. Maria, hadde et stort tredelt vindu mot øst. I kalkpussen på sørsiden var spor etter en rundbueportal, og i kirkerommet skal der ha vært plass for flere altere.

Da den nye lære kom til landet var kirken i nedfall. Slik sto den i januar 1588, da borgermester Christeen Niellssøn «begerede den gamle Kircke som paa Kirckegaard

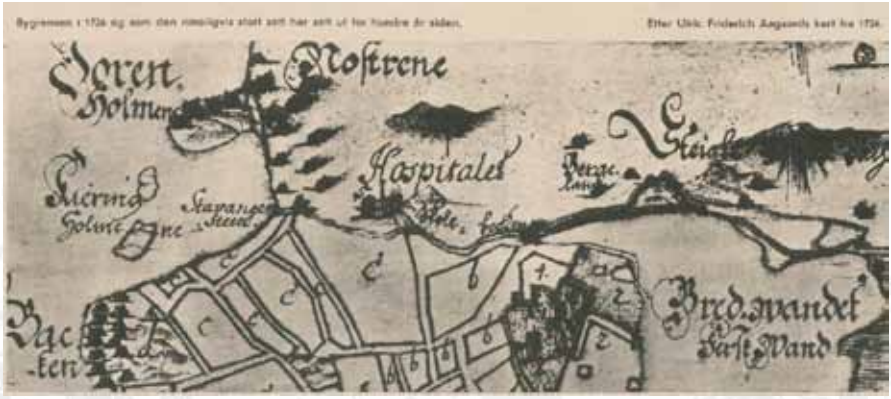

Rådstuen 1883.

staar til en Raadstuffue for Byen». Byen fikk den overlatt, lot den innrede, og satte over inngangsdøren byens merke, den liggende staven med tre spirende blad. Kirkerommet ble omdannet til rettssal, arrester og bolig for arrestforvareren.

På rådstuen ble retten satt. Om kvelden møttes vekterne i vaktstuen og vandret derfra til sine «råd» og vekterhus. Holmens vekter hadde sitt hus på Fisketorvet ved brønnen til hus nr. 76, Bakkens og Østervågs vekter i Lerkesvingen, Klevens vekter ved hus nr. 418 i Øvre Strandgate og Skagens og Strandens vekter ved skomaker Jonassens hus nr. 457 i Nedre Strandgate.

Kielland forteller om lykten som døser i muren ved inngangen til Rådstuen. Det var den gang byens eneste offisielle gatebelysning. I januar 1829 sendte P. Fuglestad regning på oljen som var brukt til lykten fra 26. oktober til 31. desember året før. Det var 5$^{1}/_{2}$ potter olje a 2 ort 16 skilling, 5 potter olje å 26 skilling og 6 mds. tran å 4 skill. + en krukke til å ha oljen i, tilsammen 3 spesidaler 4 ort 2 skilling. Borger-representantskapet anviser regningen, men under forutsetning av at «indbemeldte Lygteoplysning fremtidigen vil kunne fortsættes med større Indskrænkning og Besparelse».

Sommeren 1828 foreslår høystkommanderende for borgervepningen, visekonsul Rosenkilde, at der bør innredes en vaktstue for brannvakten i Rådhuset. Samtidig kommer et forslag fra byfogeden at rådstuesalen forsynes med skranker og pusses opp med maling. Med disse «ubetydelige og lide kostbare Udbedringer vil den afgive et mere anstændigt og til dens Bestemmelse mere passende Udseende». Byfogeden mener og at der i Rådhuset bør innredes et lokale for byens arkiv. Dette oppbevares dels i rådstuesalen, dels i et gammelt brøstfeldig

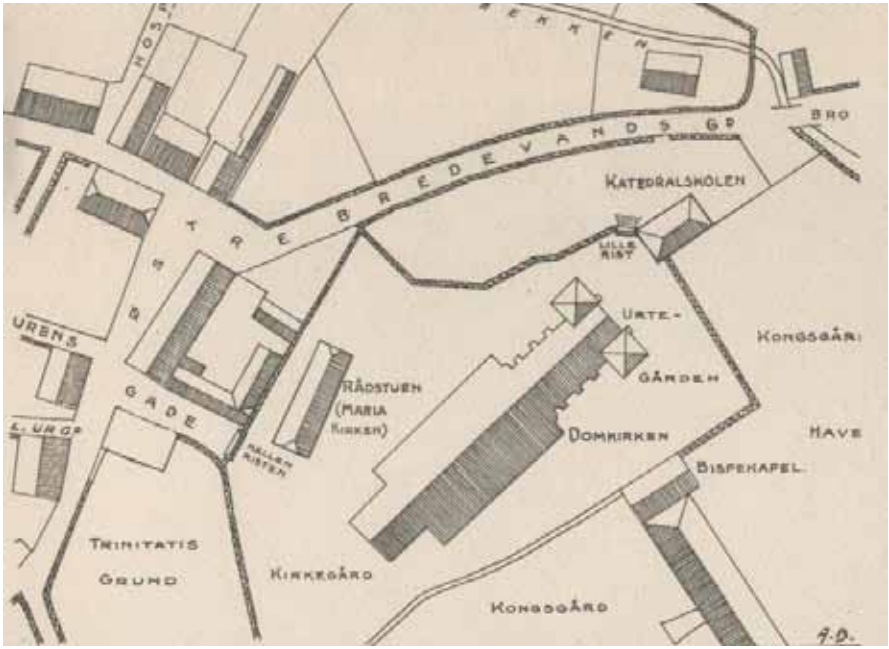

Rådstuen med omgivelser i 1830 årene.

skap på gangen. Det øvrige finnes i byfogedens private hus. Magistraten innstiller at der bygges på, arker på Rådhuset med vinduer til begge sider, og dette rom anvendes til vaktstue for brannvakten, men det viste seg at taket var så dårlig og medtatt at det måtte tas ned. I stedet for blir der bygget en ny etasje over hele bygningen, med valm i begge gavler, av den form og utseende som Rådstuen senere vil være kjent av eldre Stavangere.

I 1832 søkes der om å få anvende inntil 200 spesidaler for å sette i stand Rådhuset med paneling og maling. 9. mai 1835 tar snekker Thore Wathne akkord på «saavel Raadstuen som Forstuen beklædes med Trævæg indenom Murene. Alle Wægge, saavel de af Muur, som Trævægger i Forstuen skal beklædes med Trævæg af Bords Tykkelse fra Loftet lige ned til Bænkesæderne, og skeer Beklædningen med Fyldinger i Rammer ligesom ved en Dør i to Høider, for ved den mellemste Tværramme med et saadant Mellembaand at give Arbeidet mere Styrke; Fyldingerne saavelsom Rammerne skal pløyes og limes. Hvor det mellemste Baand kommer til at ligge i Høiden, skal senere blive Wathne opgivet, hvorimod de øverste Ramtræer kommer til at ligge saa høit op over Loftsbjelkerne, at kun en almindelig List anbringes derover, og de nederste tæt ovenfor Ryggen af Bænkerne, eller i lige Høide med det underste Ramtræer af Fyldingerne i alle tre Winduer; Under den underste Linje af disse Ramtræer paneles med horizontalliggende Bord bag om Bænkeryggene lige ned til Sædet. Panelingen i Winduerne skal ligeledes være med Fyldinger, i fastliggende Rammer, og lægges den nederste Paneling i Winduerne, hvilken vel neppe bør være med Fylding, i lige Høide med Windues karmen horizontal ud til og med den underste Linje af de ovenfor Bænkeryggerne løbende underste Ramtræer.

Hvad Loftsbjælkernes nuværende Ujevnhed angaar, da er det Wathnes egen Sag at

rette, og afhjælpe denne Mangel med fornøden Paalægning eller Beklædning, og ikke med at afhugge og derved slette Bjelkerne. Beklædningen i Loftet under Bjælkerne bliver glat og tiden Fyldinger, men Bordene sammenpløies.»

Arbeidet ble utført etter oppgave, og samtidig ble der bygget et nytt sprøytehus. Det kostet tilsammen 2642 spesidaler 22 skilling.

Arrestrommene lå i den nordvestre ende av bygningen med vinduer mot veien mellom Rådhuset og klubben (nåværende brannvakt). Dette viste seg å være uheldig. Det ble besluttet å anbringe to nye vinduer på nordre vegg mot kirkegården og sette et høyt plankeverk foran disse «som hindrer Arrestanterne fra at correspondere med Personer udenfor».

Inntil slutten av 1820 årene sto ennå det store grassdekte steingjerdet om Domkirkens kirkegård. Der var tre portåpninger eller som de før kaltes «Rister». Navnet hadde de etter jernristen som lå i åpningen for å «hindre Creaturers idelige Indgang paa Kirche-Gaarden». Store Risten var mot Torvet. Lille Risten ved hjørnet av katedralskolen (ikke Kongsgård) mot Skolebekken, og for enden av Uhrgaten (nå Kirkegaten) var Mellem Risten. Innenfor denne sto Mariakirken.

Byen vokste og trafikken ble større, så kravet meldte seg om en bedre forbindelse opp fra Torvet over kirkegården fram til landeveien til Jæren. «Byens entregate» som den heter i innstillingen fra gatenavnkomiteen fra 1861. I årene 1829-30 blir denne veien anlagt og utgiftene 69 spd. 30 skill. deles på byen med 19 spd. 5 skil., Klubben 17 spd. 4 skil., kirken 13 spd. 26 skil. og Kongsgård 105 skil. De overskytende 19 spd. 5 skil. for utbetalte arbeidspenger overtok byen. Dermed var steingjerdets og Ristenes saga ute. Kirkegården ble en tid liggende åpen og ustelt. I 1843 fortelles det «At Kirkens nærmeste Omgivelser - den gamle Kirkegaard, der gjemmer Støvet af saamange ogsaa for denne Generation kjære Hedenfarne - i længere Tid har frembudt et Skue, hvoraf Enhver maatte føle sig tiltalt paa en oprørende Maade, -. Da det heller ikke kan være underkastet nogen Tvivl om at Byen - ved at overdrages af Kirken den Tomt, Sprøitehuset er opført paa samt Gadetomten opover forbi Raadhuset - i sin Tid har forpligtet sig til at hægne om Kirkegaarden saavel søndenfor Raadhuset som nordenfor dette, antager Formandskabet afgjort, at Kirkegaarden ei bør henligge som nu». Resultatet ble 2 stakitter av støpt jern med fortau og plass foran kirkens nordvestre side. Plassen ble en tid kalt «Kirkeplassen».

Rådhusets nabo mot nord - «Hotel du Nord» - ble ved nyttårs tid 1882 kjøpt av Brennevinssamlaget og tilbudt kommunen for halv pris for å innredes til ny brandvaktsgård. Sprøytehuset ved rådhuset ville da bli overflødig og kunne rives. Samlagets styre anbefaler at rådhuset restaureres og muligens innredes til kommunebibliotek. Stadsingeniør Waitz er imidlertid ikke sympatisk stemt mot rådhuset. Han finner at det ligger for nær hotellet og uheldig for *avenuen* som fører fra landdistriktet til kirken og torvet. «Noget Hensyn til Bygningen som Antikvitet antages ikke nødvendig, da den sees at være opbygget i det 17. Aarhundrede». Ingeniør-synet ble det avgjørende. Det følgende år ble kirken revet. Marinemaler Bennetter på Sola kjøpte en stor del av klebersteinsinnfatningen om det gotiske vinduet mot øst. Steinene lå i hans hage på Sola til de i fjor høst ble skjenket tilbake til byen av Bennetters arvinger. De er nå kommet tilbake hit.

Det skulle gå 597 år fra Mariakirken første gang kommer fram i historien til den endelig, etter mange omskiftelser, som Stavanger Rådstue blir jevnet med jorden. I muren gjemte den på et ennå eldre minne fra stedet hvor Stavanger vokste fram. Under nedtagningen av murene kom der for dagen en vakker runestein som nå finnes på Museet. «Ketil reiste den over sin kone Jorun Uthorms Datter « forteller runene på steinen.

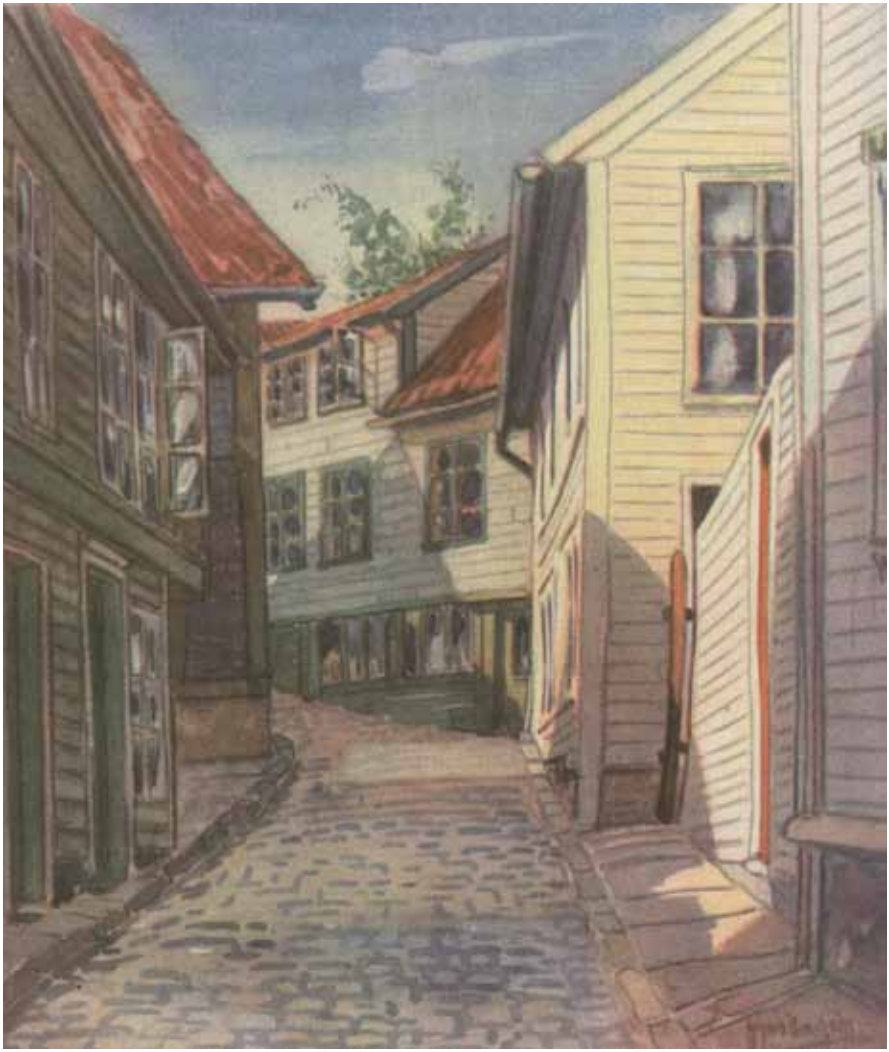

Etter akvarell av Sigurd Bærheim. *SØLVBERGGATEN*

GATENE

«Skipper Randulffs lille hvite Hus laa høit med Udsigt over Vaagen og Fjorden. De to-Venner havde spist og spist svært: nu sov de Middagssøvn, Værten paa sin almindelige Plads i Sofaen og Gjæsten i en stor Lænestol.

Vinduerne stod aabne, der var varmt Solskin. Byen gjorde ingen Larm i den fredelige Eftermiddagstime, Fluerne summede ud og ind, og Vinden bølgede mat i Gardinerne. Aareslag hørtes fra en Baad som roede udover Vaagen og Maageskrig langt ude i Fjorden. Ude i den bratte Bakke foran Huset var der nogle Gutter som spillede Mablis». Kielland: «Skipper Worse».

Som en levende billedbok forteller Kiellands romaner om folk og forhold i «Skipper Worse»s by. Byens gamle, gulnede dokumenter beretter om arbeid som ble gjort, og om veksten i byens liv og utvikling. Midlene var ikke alltid så store, men viljen var god, så det bar smått og godt fram.

Ingen stor mann la noengang byplanen eller trakk det matematiske rutenettet med snorrette gateløp innenfor bygrensen. Fra uminnelige tider hadde hver mann bygget sitt eget, lille hus som han lystet langs gangstien fra Våg til kirke. Lendet var snaut og bakket, så byen ble deretter - «snever og kroket,» sier Kielland, «men smilende mot det blaa Hav».

Gjennom hundreårene ble så gangstien gate, fikk brolegning og rennestein. Noe samtidig billedstoff som syner gater fra den tid finnes ikke. Ulric Friderich Aagaard «forfattet allerunderdanigst» i 1726 et «Delineatio Planimetria ofver Stavanger Bye». Noen egentlig oppmåling ligger vel neppe til grunn for kartet, som nærmest må betraktes som en skisse. Sirlig og elegant, som et snirklet rokokkoornament, slynger det gamle gatenettet seg ut over byen fra Midtristen ved Rådstuen. Det ender i utmarken ved den gamle gården Blidensol på Stranden, i Nedre Klevegate under Kleiven og i tre hellebroer over Skolebekken (ved Breiavatnet, Hospitalet og i Østervåg).

Utenfor bygrensen viser kartet noen forsvundne lokaliteter som: «St. Hans Beck med mineralsk Vand, Kongssteenen, Stavanger-Steenen, Nøstrene ved Jorenholmen. Hospitalet, Steilebacken, Ladegaarden, Tiere Steenen og Eegenæs Gaards Grund hvor Tompten endnu Wieses».

Kartet gir et interessant bilde av gatene og byen som den lå på Aagaards tid, og rimeligvis temmelig uforandret har sett ut om lag hundre år senere, da Asser Tollachsen og Helge Myhre søker om å få legge en ny gate over en del av Hospitalets jord ved Skolebekken. Formannskapet gir tillatelse. Året etter kjøper de to herrer 2500 kv.alen av Hospitalets mark, og begynner anlegget av *Nygaten.* 10 alen bred skal den være, og brolegges etter hvert som husene bygges - alt uten «nogensomhelst nærværende eller fremtidig Udgift for Communen».

Med byens vekst meldte og kravet seg om utbedring og utvidelse av de gamle

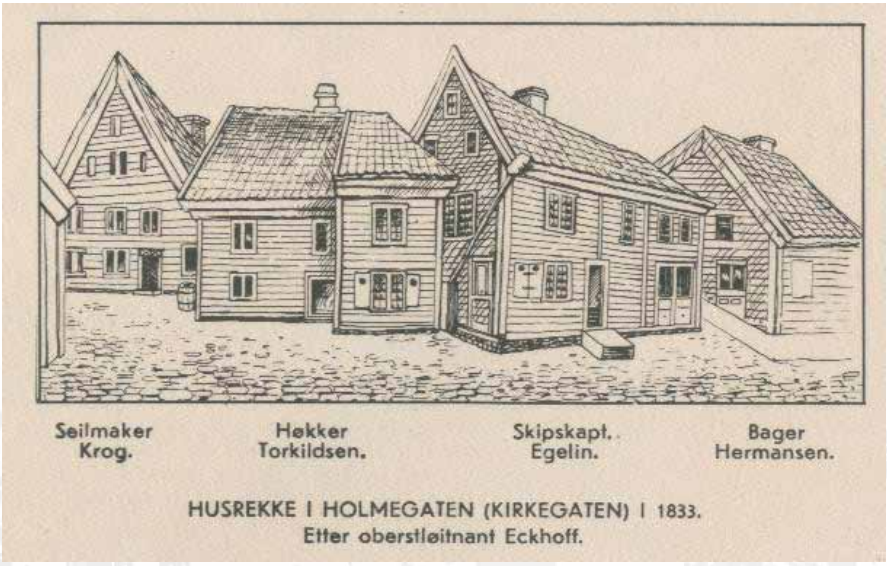

HUSREKKE I HOLMEGATEN (KIRKEGATEN) I 1833.
Etter oberstløitnant Eckhoff.

gatene. Det tok til ved Kleiven. I november 1838 framholdt magistraten «Nødvendigheden og Hensigtsmæssigheden af at faae Vestre Bredevandsgade, just ved Indkjørselen og som en Hovedadkomst til Byen passende udvidet. Baade af Hensyn til den betydelige daglige Færdsel, og for Ildebrandstilfælde». Tollef Birkelands og Carl Josephsens huser blir kjøpt, revet og tomtene utlagt til gate. Slik fortsetter det gjennom årene på de forskjellige kanter av byen, og huseierne er med og deler utgiftene.

Ute på Stranden søkte huseierne i 1840 om å få en almenning ved kjøpmann Ole Knudsens hus. Formannskapet stillet seg skeptisk for dette. Det fant at den forønskede almenning lå i utkanten av byen «og det kunde synes rimelig at Vedkommende havde taget disse Omstændigheder i Betragtning før de nedsatte seg saa langt ude,»

Brolegning av gatene var en privat sak og hørte under politimesteren. Han bestemte hva der i året skulle utføres av disse arbeider, pekte ut den gatestrekning som skulle tas under behandling, og ga de respektive grunneiere ordre om den del de hadde å gjøre i stand. 11842 foreslo magistraten en nyordning av dette, men formannskapet mente at det ikke var heldig. Først av hensyn til de grunneierne som allerede hadde gjort i stand og brolagt utenfor sin eiendom, og ikke minst av hensyn til den inngripende forandring det ville ha på kommunens økonomiske forhold. Saken ble derfor henlagt.

Reguleringskommisjonen, som strevde med å få skikk på de gamle gatene, hadde en vanskelig oppgave. «*Hvor* vanskelig det er at tilegne sig et Kjendskab til de lokale Forholde her paa Stedet,» skriver den, «maa være klart for enhver som kjender den fuldkommen planløse Maade, hvorpaa Stavanger er bebygget, og dens Virvar af Gader og Stræder, der i alle mulige Retninger krydse hverandre. Uagtet Byens betydelige Udstrækning paa. alle Kanter, findes der neppe mere end to Gader, som ere nogenlunde regelmæssig anlagte, medens de øvrige ikke alene ere saa krogede og skjæve, at man paa de fleste Steder ikke ser mere end et Par af de nærmeste Bygninger, men tillige paa mangfoldige Steder ere saa uordentlig bebyggede, at Bygningerne istedetfor at ligge i lige Linie med Gadeløbene krydse disse i de forskjelligste Vinkler. Det eneste Middel til at afhjelpe de Vanskeligheder som ere en Følge af disse Stedets lokale Forholde, ere Anskaffelsen af et Kart.»

Formannskapet fant imidlertid at kartet ikke var særlig påkrevd, og saken ble henlagt like til 1851, da Ordfører Jensen «ansaa det urigtigt at lade denne Sag hvile længere og troede ialfald at skylde Reguleringscommissionen at bringe Sagen frem for den samlede Communalbestyrelse -, men Formandskabet antager dog, at man ialfald tør ansee et saadant Kart som mindre nødvendigt, og henstillet til Forsamlingen at beslutte: denne Sag stilles inntil videre i Bero». Så ble gjort!

Da kommer den skjebnesvangre 13. mars 1860, da Storebranden legger hele Holmen i aske. Den 25. mai rykker amtmann Harris ut og skriver til magistraten: «At det fra Styrelsens (formannskapets) Side formentlig ikke vil kunne forsvares at lade Lovens Forskrifter fremdeles forblive uopfyldte».

Endelig må formannskapet gi etter. Den 30. oktober innstilles der på, at kaptein Torstrup opptar et detaljkart over byen for 1500 Spd. I konklusjonen heter det: «Vistnok vil et saadant Kart koste en betydelig Sum mere end et, der alene angiver Gader og offentlige Pladse (Torstrup antager 600 og 700 Spd. for det sidste), men der bør neppe sees saa særdeles meget paa den større Udgift, naar et i og for sig særdeles gavnligt Øiemed kan opnaaes».

Kaptein Torstrup kom ikke ut med sin kalkyle. Kartet ble adskillig dyrere. Det overlevde tre senere byutvidleser, og ble avløst av det nye bykart i 1911.

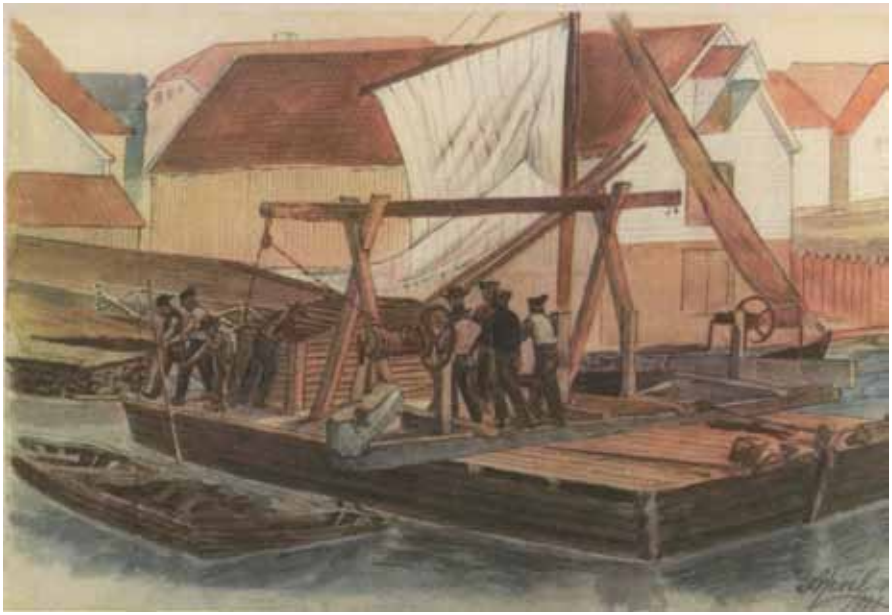

Etter akvarell av skipsreder M. Gabriel Monsen HAVNEN

MUDDERPRAMMEN I ARBEID VED TORVET OG BYFOGEDBRYGGEN 1858

Stormvarsel!
Tilfølge Havnecommissionens Forordning, vil en sort Kugle blive heist paa Flagstangen paa Torvebryggen, naar Telegram indløber, som varsler Storm. Telegrammet vil blive opslaaet paa d'Herrer Thesen & Co.s Krambodvindu paa tovet.

Stavanger Havnecommission
5. Sept. 1869.
Thomas Natvig.

Firmaet Thesen & Co.s eiendom på Torvet er nåværende H. Hauges hus. Det hørte til i et større bygningskompleks som Alexander L. Kielland har foreviget i romanen «Skipper Worse»: «Worse eiede en gammel vidløftig Handelsgaard der omfattede hele Kvartalet ved Torvet og endte i et stort femetages Søhus ud mod Vaagen».

Tidens krav har forandret eller fjernet adskillige av de store, gamle sjøhusene som lå vegg i vegg hele strandlinjen rundt, fra Kranen til Skansen, og i Østervåg. Så gikk det og med Worsegården. Langs denne førte et smalt smau fra Torvebryggen opp til selve Torvet. For å få en bedre forbindelse mellom disse, og greiere adkomst til havnen, ble Worsegården - firmaet Kielland & Søn›s eiendom - innkjøpt, hovedbygningen og sjøhuset revet og tomtene lagt ut til torvplass. Bare «Bakbygningen», madame Torvestads residens, nå H. Hauges hus, ble stående igjen.

Worsegårdens fall var det første tiltak i arbeidet for en bedre forbindelse mellom by og havn.

For hundre år siden var havnen adskillig romsligere enn i dag. Ingen kailinje var

trukket foran sjøhusrekken, bare en båtstø eller mindre brygge skilte mellom sjøhusgavlene. Det kunne være de alminnelige steinbryggene eller de såkalte bordbrygger, hvor stein var røyset sammen i passe høyde. På langs av røysen ble der lagt åser - runde spirer - og over disse et dekke av tykke vragebord.

Av byfoged Løwold fikk Kielland i 1814 attest for, at han hadde rett til å legge sin bordbrygge i Pottemagerstranden eller *Nesset,* som det også benevntes, så langt ut i sjøen som Christian Krog bygget sitt sjøhus.

Av bryggenavn etter 1814 har vi:

1. Almendingen ved Kiellands sjøhus.
2. Almendingen i Pottemagerstranden.
3. Bagerbryggen.
4. Bispebryggen.
5. Butlerbryggen.
6. Consumptionsbryggen.
7. Dahlealmendingen.
8. Daniel Hilles brygge.
9. Den nye alm. ved Hom
10. Erichsens brygge.
11. Felthus almendingen.
12. Franzebryggen.
13. Gamle Toldbod brygge.
14. Grund Waterland.
15. Hardanger Bryggen.
16. Helliesen & Gabrielsens brygge.
17. Houe bryggen.
18. Høys brygge.
19. Kjerringholmen.
20. Knudsebryggen.
21. Kranbryggen, Kranen.
22. Køhlerbryggen.
23. Lars Gabrielsens, forh. Kranen. Forh. Helmich G.br.
24. Butlerbryggen.
25. Consumptionsbryggen.
26. Dahlealmendingen.
27. Butlerbryggen.
28. Consumptionsbryggen.
29. Butlerbryggen.
30. Consumptionsbryggen.
31. Dahlealmendingen.
32. Butlerbryggen.

Havnestyret, eller Stavanger Havnecommission som det het den gang, fikk sin start 28. september 1827. Havnekassen var opprettet ved kgl. resol. av 16. juni 1820. Det første møte holdt Havnecommissionen på Rådstuen den 16. august 1828. Første vedtaket her ble: «Mudringen vedbliver i dette Aar til Michaeli Tider paa Strandsiden.» Fram gjennom årene ble Havnecommissionens arbeid i det vesentligste å ordne med mudring og festighetene i havneområdet. I vinterhalvåret var havneområdet sterkt opptatt av seilskipsflåten i opplag. Av den grunn var der anbragt omlag et halvt hundre fortøyningspeler og ringer (festigheter) på brygger, sjøhusmurer og skjær. Disse steinpelene var av svære dimensjoner, 8 fot lange, 2 alen brede og 14-16 tommer tykke. Ringene av vekt opp til 200 pund. Den viktigste av disse var festet i Hattelandsskjæret (nå under Ryfylkekaien). Vinterdag var denne ringen helt overlesset med svære fortøyningstrosser.

Festighetene - fortøyningsinnretningene som de og kaltes - ble som regel solgte til en privatmann eller et mindre selskap, som da drev dem som forretning. I november 1828 ble følgende solgte ved auksjon:

a. Nordre fortøyningspel på Dahlealmenningen til skipper Lars Svendsen m. fl. for Spd. 144.
b. Fortøyningsinnretningen på Byfogedbryggen til kjøpmann C. F. Jacobsen m. fl. for Spd. 58.
c. Fortøyningsinnretningen på Felthusalmenningen til H. W. Sundt m. fl. for Spd. 50.
d. Rett til fortøyning på Torvebryggen til Jacob Kielland & Søn for Spd. 12.

Festighetene ble nok ikke alltid holdt i god stand, og det fikk sine følger. Vinteren 1833-34 var hard og stormende, så der inntraff flere uheld på havnen. Havnecommissionen rykket derfor ut med en advarsel til de som ikke hadde fulgt oppfordringen om å ha festighetene i orden og ikke anbragt slike til betryggelse for skipsfarten.

Del av C. F. Torstrups kart opptatt 1863-66.

I 1847 foreslår tollinspektør Schiwe at der etter tolllovens § 23 bør innrettes flere ankerplasser ... «For at Tort og Svie for Fremtiden kan forebygges» går Havnecommissionen til vedtak om nye ankerplasser på strekningen fra Kranen til› det indre av Vågen, og fra Kjerringholmen til steinkaret Nyland i Strømsteinen.

Ved byutvidelsen i 1848 kom Strømsteinen med i havnen, og der søkes om å få 2 fortøyningsringer der. Havnecommissionen finner at kassens midler ikke strekker til, og da Banevigen framleies bare besøkes av få og mindre skip kan ringene ikke skaffes.

Lille julaften 1856 holder Commissionen møte og beklager at der ikke kan bli noen mudring tilneste år, for mudderprammen er i en så slett tilstand at det må anses aldeles utilbørlig å bruke den lenger. Hertil kommer og at herr mudderinspektøren blir fraværende som medlem av Stortinget. Det følgende år er der møte med sammenkomst både for- og ettermiddag. Her ble bl. a. vedtatt: «saasnart ske kan, at indhente Anbud paa i ₍y₎t Mudderapparat». Man ble enige om at anbudene burde innhentes hos innenbys byggmestere. Der kom anbud fra byggmester Kaisen på 650 spesidaler og fra grosserer Petersen på 600 spesidaler. Som billigste anbyder fikk Petersen arbeidet. I juni neste år er Havnecommissionen på skipsverven i Hillevåg og ser på arbeidet med skrog og «maskine». I oktober blir det hele levert til havnefogdens fulle tilfretshet «spesielt var Zinkforhudningen forsvarlig paalagt».

Skipsreder M. Gabriel Monsen har foreviget den gamle mudderprammen i fullt arbeid utenfor Torvebryggen og Byfogedbryggen våren 1858. Den nye, med det store «Trædehjulet», som ble bygget hos Petersen i Hillevåg, vil være godt kjent av alle eldre i Stavanger.

BJERGSTED

BJERGSTED TURISTUTSTILLINGEN 1891

Stavanger Turistforening utga i 1888 en «Veiviser» for byen med omegn. Den har 5 rundturer. Nummer 2 av disse er:

«Fra Grand Hotel mod Syd gjennem Valbjerggaden med Valbjergtaarnet tilvenstre, langs Skagen forbi Stavanger Privatbank til Byens Torv. Denne Vei bør helst tages om Morgenen paa Grund af den livlige Torvetrafik af Fiskerbaade med fersk og levende Fisk, som Bønder-Vogne med Landprodukter af Fødevarer, hvilken søger sin Lige her i Landet. Tvert over Torvet til Nedre Strandgade med Museet til høire. Ligeoverfor Museet gjennom Fogedsmuget sees Postcontoret. Videre i Nedre Strandgade, 8de Hus fra Torvet, er Stedet, hvor Henrik Steffens, vor berømte Landsmand, skal være født i 1773; derefter Dahlealmendingen og længere ude Toldboden. Gjennem Sprøitebakken til Øvre Strandgade med Sømandshjemmet. Udover Strandgaden forbi Gasværket bøies til høire ad en Vei, der fører til Bjergsted. Dette indkjøbtes af Communen i 1883, og benyttes under Epedemier til Lazaret. Her er en smuk Park med henrivende Udsigt indover. *Byens Musikkorps spiller af og til her om Søndagen.*

Den beskrevne ruten fra Grand hotell ser litt annerledes ut i dag enn for 53 år siden. Meget er blitt endevendt, flyttet og forandret på i årene som gikk. Uhyggen med epidemilasarettet er skiftet med lyse minner om Bjergsted i sommer og sol.

Det ble Turistforeningen som kom til å ta starten. Våren 1890 hadde foreningen store ting i emning der ute. Der ble ordnet i parken, plantet og bygget. Nede i parken oppførtes en stor utstillingshall, stabbur, og på høyden over bakken et utsiktstårn, 17 meter høyt. Den gamle hovedbygningen ble gjort om til moderne kafe. Så kom sommeren med Turistutstillingen. Den gikk flott av stabelen. Utover sommeren ble været ikke alltid det beste, men underholdningen var førsteklasses med megen moro og fest, og besøket stort.

Dermed var Bjergsted blitt samlingsstedet for byen ved festlige tilstelninger og når de store merke- og samlingsdagene kom.

TUR TIL ØGLEND – TJOSEVIG I 1878

Den tekniske forening hadde julemoro i 1873. Til denne var skrevet et dikt på 10 vers (visstnok av Baard Haugland).

Fremtidsfantasier.

Jeg havde forleden en underlig drøm
Om ting både nære og fjerne-
Først rulles der op et forbausende Syn
Fra gadernes Lygter det lyser som Lyn
Og Byen i Straalende Glandsen
Det glitred og sken
i Træ og i Sten -
selv Østervaags Gade var pudset og pen.

Henover mod Holmen fortumlet jeg gik
i al denne straalende Glandsen -
med engang saa tørner mit undrende Blik
mod en Dampskibs-Brygge paa Skandsenl
Og Losningen gaar
i Vogn og i Baar -
jeg tænkte, det er vel om hundrede Aar!

Paa Kannik, der staar ingen Præstegaard
mer,
forlengst er den jevnet med Jorden
i Steden mit undrende Øie nu ser
paa Spiret af Jernbanegaarden.
Det piber - aa hør.
Smit ind ad en Dør
og sæt saa i rygende Farten mod sør!

Saa tar vi Retur for en moderat Fragt
pr. Luft-Skibet «Filefjeld-Svane»,
i Maaneskin skuer vi ned med Foragt
paa Bergensernes høi-fjeldske Bane.
Men i Ryfylke brat
ned i Fjorden vi dat
vaagnet op i Stavanger forleden Nat!

I september 1805 kom embedsmann i økonomi og kommercecollegiet Christen Pram kjørende over Jæren. Den 6. overnattet han på Sandnes, og neste dag går skyssen til Stavanger.

Fra karjolen ser han på det underlige landskapet han kjører gjennom – «det sørgeligste, mest trættende Syn der er til,» synes han. «Det er for det meste Bjergmasser i jevn Heldning, afrundede, med den brune Lyng eller andre krybende Moseplanter bevoksede, som ved ingen eller saagodtsom ingen Boliger, eller noget Træ eller Busk oplives. –

Af det man ser, den skjønne Chausse undtaget (hvilken dog ligger der uden at Spor af nogen Vogn og saa udet brugt, at man kun sjelden møder en enkelt ridende eller en kløvbelæsset Hest) aner man heller ingenlunde Nærheden af en endnu temmelig stor og ikke fattig Stad, det Stavanger, man i den ældre Historie saa udet har seet nævnt. Først naar man er den paa hundrede Skridt nær, overser man den med et, da den maler sig saa meget skjønnere, som Øiet saalænge ei har været sysselsat uden med Fælheder.»

Byen selv finner han «falder meget behageligen i Øinene. Dels er der i Byen adskillige vel byggede Huse, hvilke for det meste er pyntelig malede, og ved den ujevne Beliggenhed kommer saameget mere tilsyne».

Et halvt hundre år senere begynner Stavanger-mannen, skipsreder M. Gabriel Monsen, å ta turer fra byen utover i fylket. Dessverre har han ikke skrevet noen beretning om eller minner fra reisene sine, men han har etterlatt seg 3 skissebøker med livfulle, greie fargeskisser. De forteller friskt og levende om forhold og hendelser i byen han levde og var glad i, og om utfartene rundt i fylket.

Prams øye og sans ser og noterer bare «Fælheder, Ørkenegne og den rædsomme Kjæde af himmelhøie, ofte med Skyer belagte Fjelde, nogle paa hvis fjerne Isse den evige Sne glisser frem.»

Monsen oppdager det vakre, smilende, idyllen. Han blir oppmerksom på de eiendommelige lysvirkningene i Jærlandskapet, ser det skiftende fargespillet over lyngheien, over berg og nut, morgen, middag og kveld. Han har funnet og forstått rytmen i slettelandets hol og hei, og i den trauste reisnin-

gen i fjordlandskapet. Med blyant og farger syner han oss idyllen fra uthavnen med fiskerheimen, husmannsplass og storgård på Jæren, og fjordbuens grasdekte, lune tun.

Den ældste tegningen er fra 1850. En måneskinnsskisse fra Bakkeland med byen i bakgrunnen. 1185-6 tegner han firmaet Monsens skonnert «Veranda» oppankret ved Torvebryggen, Kalhammervigen med batteriet, Kongesteinen, Gabrielsens gård «Lille Egenæs», og den gamle Torvebryggen med Byfogdbryggen. I mars 1857 begynner han å farte rundt på øyane, og slutter året med den glimrende blå skissen av Vågen med Strandsiden. I begynnelsen av 1857 holder han seg mest i Tananger, og er i juni en tur over Skagerak ombord på «Veranda». Fra sommeren og høsten er tegningene av gårdene Scheiane, Schancheholen og Egelund, Hodne på Jæren og Hå prestegård. Året etter er han på Sola, Utstein kloster, Kvitsøy, Udlandhaug og i Tananger. Så kommer 1860 med den verdifulle tegningen av brandtomtene etter Holmabranden. Et omhyggelig arbeid av stor kulturhistorisk verdi. Sommeren 1861 Hillevåg og skjærgården utenfor Tananger. 1864 den uferdige skissen av Breiavatnet med Domkirken, Bakkeland med Bjergsted og fjellgarden i bakgrunnen, og den ypperlige gjengivelse av vintersporten på Breiavannsisen. 1866 har tegninger fra Dahle, og Kallestein i Lysefjorden. 1867 blyminen på Borgøya i Tysvær. 1874 skipsbyggeriet Egenes i Vats med tremasteren «Fremtiden» på stabelen.

Skisseboken fra 1875 åpner med et parkbilde på Bakkeland med Monsens venner, og arbeidet ved jernbaneanlegget i Skjæreberget i Hillevåg. Fra 1875 er bildet av Sandslågen. Lågen har stor vassføring og kommer svær og tung seilende utfor fossestrykene. Enkelt og virkningsfullt gjengitt. Tu rene fortsetter til Hommersand, Lussi, Oltesvik, Nedre Oltedal, Lysevatn i Nerstrand, storgården Næsheim på Jæren med pandang plassen Bratholen under Næsheim, Hannasdal, med byen i bakgrunnen, også et fint kulturhistorisk bilde. Til slutt kan nevnes tegningen av det eiendommelige, forhistoriske anlegget «Dysjane» i Klepp, med et storslått utsyn over Jærlandet. Her har Monsen nådd det beste i gjengivelsen av jærnaturen. Så har vi den fornøyelige tegningen av kjøreturen «Fra Øglænd til Tjosevig», damene med silkeparasollene, høyt på sætet i bondekjerren, ser ut til å ha hatt en koselig dag i de vakre omgivelsene.

I våre dager går de to Høle-bussene overlastet samme veien, og ungdommen har funnet fram til alle de stedene Monsen gikk og videre fram over det rike fylket vårt.

Å nevne alle Monsens tegninger ville bli for meget. Dette er bare et utvalg, som kan ha sitt å fortelle om måten å se og oppfatte land og omgivelser der turen går.

Et av de gamle utfartsstedene fra byen, som og må tas med her, var hos marinemaler Bennetter på Sola. Den fine, gamle kunstneren, som alltid gjestfritt tok mot de besøkende, og viste dem rundt i sin koselige heim og atelieret i den gamle kirkeruinen på Sola. I en av dagbøkene forteller han, hvordan han selv første gang på tur fra byen kom der ut og ble så glad i stedet at han ble der resten av sitt liv.

«Excurtion til Hafsfjord.
Torsdag 23de Mars besluttedes at Lønning og jeg skulde ud for at se og besee Hafsfjord, men vi skulde først til Tananger for at tale med en der boende Toldbetjent som oftere havde besøgt Hafsfjord og de deromkring værende Gravhøie og Bautastener, for om mulig ved ham at faa een eller anden nyttig Underretning om hvor Slaget havde staaet der.

Saaledes kom vi da ogsaa til vestre Sole (med kirkeruinen), og jeg fandt at disse ved at istandsættes maatte kunne levere et ikke saa slet Atelier med samt Logi.

Atelier til at male Hafsfjords Slaget midt imellem Gravhøie og Bautastener -? Intet bedre end det -. Ideen var for brilliant til at fordre lang Betænkaingstid. Beslutningen fulgte strax».

Etter akvarell av skipsreder M. Gabriel Monsen UTFART

Fra utenbys folk som besøkte Sola, fikk Bennetter ofte brev med hilsen og takk for oppmerksomheten han viste dem der. De har alle fått et annet syn på Stavangertraktene enn vår venn Pram. Her er en kort hilsen:

«Herr Bennetter.
Det er idag akkurat et halvt Aar siden den deilige Dag paa Sola, og De har vel tænkt, at alt var glemt, men en saa herlig Dag med en Siesta ved Stranden glemmes ikke. - -

Haaber endnu engang at faa se det deilige Sola i Sol og Sommer.»

BREIAVATNET MED KLEIVEN 1866

I den tid prost Reierus Gjellebøl bodde i Domkirkens prestegård ved Torvet var Gitle Rimestad klokkerdreng ved Domkirken. Han hadde hus i nedre ende av Hospitalsgaten. En liten åkerlapp som lå mellom gaten og huset ned til Skolebekken hørte med til eiendommen hans

I byen var der mange som holdt kyr, svin eller sauer, og en del av disse gikk om dagen på beite bak Spitalsberget - der hvor Nytorvet nå ligger. På vei til beitet morgen og kveld ble de drevne gjennom Hospitalsgaten, og kom da gjerne inn på åkeren. For å ha denne i fred, satte han sommeren 1791 opp et plankegjerde om åkeren. Dette kom nok litt for nær gaten, og det var galt. Byfogeden innrapporterte saken til myndighetene. I klagen heter det: - «hvorved Han har kiendelig fornærmet den offentlige Gade, hvilken dermed har tabt sin nødvendige Bredde, som ogsaa hindret Byens Folk den frie Adkomst til Vandet i Skolebækken, hvor de *fra gammel Tid have toet Klæder* -».

Klevasken i Skolebekken hørte opp etter hvert som bebyggelsen tok fart på Hospitalets eiendom fra Østervåg til Breiavatnet. Vaskingen ble så overført til de kjente vaskebryggene i Breiavatnet ved Ingebret fargar, mellom Kiellands hus og på «Vasskleivå». Monsens morsomme fargeskisse fra 1866 viser vaskekonene i fullt arbeid på bryg-

Etter akvarell av skipsreder M. Gabriel Monsen DER «BYEN TOET SINE KLÆR».

gen ved Ingebret. Det er kalt å skylle tøyet i isvatnet, så det kan nok trenges å «banka flåga» i blant. Men som ved Skolebekken, gikk det og her. Omgivelsene ved vatnet ble for bymessige og vankingen måtte forlegges til Mosvatnet som var kjøpt av byen til drikkevann. Så seint som i 1868 skriver «Ciceronen»s forfatter: «Fra Kirkegaarden styre vi Kursen i Vest op mod Olafskleven; thi saa fint Navn har den nu, skjønt endnu den stadige Lyd af «Banketræer» minder os om den gamle «Vasskleivaa».

Så fortsatte klevaskingen i Mosvatnet. En godværsdag fikk byens folk en kjører til å ta skitnetøy, vaskekjel og baljer ut til bryggene ved Christian i Krogen. Der ble der fyrt opp, vasket og tørket, og om kvelden kunne en glad og fornøyet kjøre tilbake til byen etter vel gjort arbeid. Men i lengden ble der nok vel meget av skitt i drikkevatnet. Fra Sundhetskommisjonen og fra annet hold ble der vakt mosjon om «saavidt mulig at faae standset al Vaskning og Skylling i Mosevandet for at undgaae Forurensning af Vandet i Vandledningen, der benyttes i Byens Huusholdninger. Ved Erhvervelsen af Skjævelandsstykket har man faaet en god Anledning til i dettes sydvestre Ende at skaffe en beqvem og nærmere Byen beliggende Vaskeplads, idet den der gjennemløbende Kannikbæk kan levere det fornødne Vand, og har man desuden Adgang til at tage af Vandledningen, der ligger lige ved Bækkeløbet. Gavnligheden af den foreslaaede Indretning for Communen anseer Formandskabet det ufornødent nærmere at begrunde».

Til anlegg av en «Vaske-, Skylle- og Tørreindretning» på Skjævelandsstykket bevilget formannskapet 16. november 1867 kr. 1900,00. Det var siste fase i kapitlet, hvor byen offentlig «toet sine Klæder».

«Husene dog med kirkenavn,
bygget til Frelserens ære,
hvor han de små tok titt i favn,
er oss som hjemmet kjære» -

KIRKEN – ER ET GAMMELT HUS.

Det kan falle naturlig å sette disse linjer til bildene av de to husene - begge opprinnelig - «med Kirkenavn, bygget til Frelserens Ære». Hvor han - lenge før byen ble by - «tok de små i favn».

Høyt på bakken over det stille vatnet ble kirkene bygget. Der fikk de første solstråle-

ne over fjellgarden i aust, og de siste, når orden med vågen lå rød under kveldshimlen i vest.

Gjennom lange hundreår vokste husklyngene mellom vestre og austre våg, og trange gater med bratte kleiver tok form mellom små torvtekte hus. Det var enkle, nøysomme mennesker som bodde der. Når klokkene kalte, i med- og motgangstider, søkte de opp til andaktsstunder under de høye kirkehvelvene på bakken.

Men tidene forandret seg, og menneskene med dem. Til å vedlikeholde så store byggverk krevdes et visst økonomisk grunnlag. Da dette sviktet kom bygningene til nedfall. Slik gikk det til at ble delt, etter å være flikket på så langt midlene rakk, kom over fra geistlig til verdslig bruk. Mens den annen ble reparert på beste måte, så klokkene fortsatt kunne få kime og kalle.

Et par av våre første amatørfotografer har beriket byens billedsamling med to opptagelser fra tiden, da de gamle bygningene ennå lå side om side – Domkirken og Rådhuset. Merkelig nok er begge fotografier tatt fra husene hvor to av byens mest populære menn engang bodde – byfoged H. Christensen og Alexander L. Kielland.

Bildet som er tatt fra byfogdens vindu er visstnok det eldste. Tiden må være omkring anlegget av vannverket. Langs Kongsgårdgjerdet ligger de store rørene for hovedledningen. Mellom gjerdet og Domkirken ligger et større lager brostein. Foran Rådstuen står ennå det store plankegjerdet som stenger for vinduene i arrestene, så disse

rimeligvis er overflyttet til det nye rettslokalet (fengslet). Domkirkens vestgavl er uforandret som den var før restaureringen tok til. Damen i forgrunnen skal være byfoged Christensens datter Agnes.

Bildet fra Kiellands vindu er tatt noen år senere, og her er en del forandret. Gjerdet og Rådhuset er vekke, og trærne mellom Rådhuset og Domkirken er vokset adskillig. Gassverket er kommet i drift og gasslykter anbragt i gaten. På begge bildene synes brolegningen foran rettslokalet med hellegangen fra dette opp til Domkirkens hovedportal. Hellegangen kom vekk, da det nye arrangement ble lagt for få år siden. Huset bak gasslykten, nederst til venstre på det siste bilde, er det gamle politikammer, som -- 1890 årene

Adresser

For å lette arbeidet med medlemskartoteket oppfordres alle som skifter adresse til å gi beskjed til foreningen.
Det samme gjelder hvis noen får ny mail adresse.

Beskjed bes gitt til:
Harald Sig. Pedersen,
Grytningskroken 4, 4041 Hafrsfjord,
tel.: 51 55 61 99, pede7@online.no

De engelske prinsessers besøk i Stavanger

Ved Bjørn Samuelsen

Den 19. august 1893 fortalte reporteren i stavangeravisen «Stavangeren « at dampyachten «Osborne « hadde ankret opp i Stavanger dagen før. Dette er hva han hadde å fortelle:

«Som i går omtalt, ankret den kongelige yacht «Osborne « på havnen tidlig i går eftermiddag.

Det spurtes snart i byen, at passasjerene var de engelske prinsesser, prinsessen av Wales´, gemalinne prinsesse Alexandra og hennes to døtre, prinsesse Victoria og prinsesse Maud.

På kaien sto allerede fra tidlig om eftermiddagen en del mennesker og ventet på å få se de høye reisende stige i land.

Imidlertid kom i løpet av de første timer kun en del av skipets offiserer og mannskap. Man ble lei av å vente og gikk hjem.

Klokken kvart over seks sto imidlertid en dampbarkasse, hvori en del damer og herrer, innover Vågen og la til ved Torvebryggen. Man forsto, at målet gjaldt Domkirken, og da de høye reisende kom i nærheten av kirken. Forhørte de seg ganske riktig om, hvor «*the cathedral* « var, bega seg derhen og inn i kirken, som de beså i løpet av noen minutter.

Fra Domkirken gikk de forbi brannvakten langs Parken utover til gamle kirkegård, hvorfra de kom ut på den annen kant ved Jernbanebroen på veien til Paradis.

Derfra bøyde de opp bakken til Ladegårdsveien, tok en tur opp gjennom Muséparken til muséet, utenfor hvilket de stanset. Det lot til, at de hadde til hensikt å bese samlingene, men da døren var lukket, fortsatte de turen nedover forbi Teatret og videre gjennom Kannikgaten langs Bredevannet til Kirkegaten.

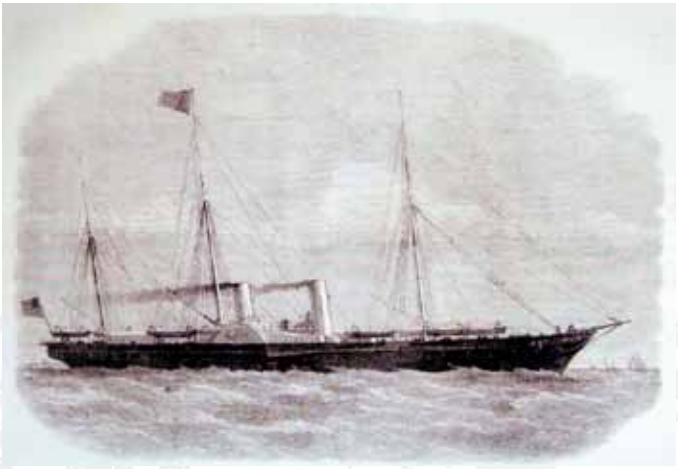

Her er avbildet dampyachten «Osborne «. Skipet var på 1800 tonn og hadde et mannskap på 145 menige og offiserer, kaptein var under dette besøket mr. Milne.

Prinsesse Maud fotografert noen dager etter besøket i Stavanger. Det er tatt i Bergen av fotografen Nyblin. Etter at Maud ble dronning i Norge tok Nyblin fram glassnegativet og laget postkort av bildet og tok enerett på bruken. Kong Olav fortalte i «Kongen ser tilbake « av Kjell Arnljot Wiig at de to prinsessene Maud og Victoria kjøpte hver sin Hardangerbunad med søljer og tilbehør, men dette er senere betvilt fra kompetent hold. Bunaden som prinsesse Maud har på fotoet er sannsynligvis lånt ut av fotografen, noe som var ganske vanlig på den tiden.

Efterhånden samlet der seg en stor mengde nysgjerrige omkring dem, og da de nådde til Børsen, var gaten full av damer og herrer, og de gikk da inn i en bokhandel i nærheten og gjorde innkjøp.

Kommet så langt som til Valbjergbakken stanset de og holdt råd. Utsikten på høyden var tydeligvis fristende.

Resultatet ble, at den eldste prinsesse, som ikke var ganske rask til fots, og en eldre herre, fortsatte nedover gaten, mens de unge prinsesser, fulgt av en yngre herre og en ikke ganske ung hoffdame, mer løp enn gikk opp Valbjergbakken, så de nådde toppen på utrolig kort tid.

Kommet ned fra Valbjerget gikk de nedover Kirkegaten, bøyde av bort Øvre Holmegate til Skagen, hvorefter de atter gikk om bord i dampsjaluppen og tok om bord klokken halv åtte om aftenen.

De høye reisende gjorde et ualminnelig behagelig inntrykk ved sin jevne opptreden. De to eldre damer var kledd i sort fra topp til tå, de unge prinsesser bar sorte kjoler, men hadde grå liv av temmelig alminnelig stripet tøy. Hovedbekledningen var smukk, men så enkel og lite påfallende, at man ikke la større merke til utseendet.

En av de unge prinsessene førte en liten hund med seg i bånd.

De høye reisende ble ledsaget av yachtens kaptein, dessuten av en kaptein ved livgarden, samt en kammerfrøken.

* * *

Vi avla i formiddag et besøk om bord i «Osborne «, som gjorde et overmåte storslagent inntrykk, sett fra dekket, hvor det meste var holdt i lyse farver, hvitt eller gult.

Folkene var beskjeftiget med å utspenne solseil over de steder, hvor de kongelige personer pleier å oppholde seg.

Tiden var imidlertid knapp, yachten hadde allerede dampen oppe.

Vi forlot skipet, beklagende, at vi ikke hadde fått anledning til å bese de indre gemakker, som vårt besøk egentlig gjaldt.

Klokken ni lettet «Osborne « anker og sto kort efter ut fjorden til Hardanger. «

Det var ukjent for meg og sikkert for storparten av Stavangers befolkning at Maud hadde besøkt vår by tolv år før hun ble Norges dronning. I forbindelse med norgesbesøket dro følget også til Kristiania. Dette ble også kommentert av dronning Sonja i fjernsynsprogrammet om Oscarshall nylig.

Et rystet haugianerhjem

Eksplosjonen på Holmen i 1839 – med svært tynne tråder til Alexander L. Kielland.

Jan Fredrik Berg

Det er lenge siden du kunne kjøpe svartkrutt over disk i Stavanger. Omtrent like lenge er det siden det smalt for aller siste gang fra batteriet på Skansen. Men 31. januar 1839 smalt det virkelig, om ikke akkurat fra Skansen – så temmelig nær. Brannskudd fra Valberget var det ikke. Der kloret det skrøpelige tretårnet seg ennå fast øverst på berget. Ei heller var det salutt fra Skansen. Det dumpe drønnet var ganske ulikt kvasse kanonskudd. Derfor forsto alle med vett at noe «spinngalt» var fatt. Unge og gamle løp om hverandre. Tresko klapret mot brostein. Selv nølerne fikk farten opp da sviende kruttrøyk nådde neseborene.

Det dumpe drønnet var ganske ulikt kvasse kanonskudd. Derfor forsto alle med vett at noe «spinngalt» var fatt. Unge og gamle løp om hverandre. Tresko klapret mot brostein.

Hva de hastet mot ante ingen, men hvor drønnet og røyken kom fra visste alle. De ville til Holmen, temmelig nært både Skansen og tretårnet på Valberget. Stedet definerte seg selv. Ullgrå kruttrøyk møtte synet. Støvler og tresko trampet i glasskår. Oppspilte øyne så utblåste vinduer og dører. Seglemhuset var åstedet for en ulykke, huset der kjøpmann Ramsland nylig var flyttet inn. Adressen var *Huus No.77*, men vi plasserer det i dag lettere som Nedre Holmegate 18-20, eller omtrent der «De røde sjøhus» ligger. Dit stimet unge og gamle.

Da branninspektør Isak Feldthuus kom pesende, med de blodrøde fjærene alarmerende festet i brannhjelmen, fikk alle bekreftet sine verste anelser. *Sprøyten* kom også ramlende og ble bjeffet på plass. En tynn vannstråle fant veien inn i huset. Selv tvilerne visste da at noe forferdelig var skjedd. Alle så at en eksplosjon hadde rammet huset. Likevel var spørsmålene flere enn det synet ga svar på. Hvordan kunne slikt skje og hvilken skade forårsaket ulykken på levende vesener? Akkurat dét var like ullent som kruttrøyken. Den drev bedagelig ut av alle åpninger. Såre klynk og støtvise hikst fortalte at inne i kaoset slet noen med sterke smerter. Ikke rart at uhyggen la seg over gaten.

Peder Endresen Ramsland hadde passert sitt tjuesjette leveår denne siste januardagen i 1839. Tre måneder var allerede gått siden han giftet seg med Ane Andersdatter

Ane la likevel ikke alt i hendene på sin nye ektemannen. Hele tusen spesidaler av overfloden ga hun til et fond for den nye Josefinestiftelsen i Stavanger. Hennes hjerte brant for at vanskeligstilte piker skulle få et trygt hjem og oppdras i dannelse og gudstro. Bilde: Statsarkivet.

fra Østre Toten, og umiddelbart flyttet han inn i Seglemhuset som en fremmed fugl. Ane var da blitt enke etter haugianeren Ole Gundersen Seglem og hun var akkurat passert sine førti leveår. Med sin klippefaste gudstro ble hun allerede i 1823 veiledet til å gifte seg med åndsfrenden Ole Seglem. Han hadde fulgt to hustruer til graven og satt alene med seks barn. Ane var 24 år og enke etter Børre Børresen Grøssfjell da hun ble stemor til Seglembarna i deres meget velstående kjøpmannshjem. Etter at Ole Seglem forlot sitt jordiske liv, ble det følgelig Peder Ramsland som ble Ane Andersdatters tredje mann. (På denne tiden var ekteskapsmønstrene ganske kompliserte i haugianermiljøene.)

Som sin kone fikk også Ramsland erfaring med å ha voksne stebarn i huset, selv om det bare var den atten år gamle Pernille som fremdeles bodde hjemme. Broren var student og het Johan Peder, men akkurat da trødde han rundt i stuene og nøt semesterferiens uvirksomhet. De foreldreløse Seglembarna fikk brått og ubedt en ubehagelig ung stefar inn i hjemmet. Til overmål skulle han automatisk bestyre familiens forretninger.

Kjøpmannshuset hadde ord på seg for gjestfrihet, men også for sin sterke gudstro – og sine penger. Det var disse verdiene Peder Ramsland var eslet til å bygge videre på – med ungdommelig pågangsmot og from kristen tro. Ane la likevel ikke alt i hendene på sin nye ektemann. Hele tusen spesidaler av overfloden ga hun til et fond for den nye Josefinestiftelsen i Stavanger. Hennes hjerte brant for at vanskeligstilte piker skulle få et trygt hjem og oppdras i dannelse og gudstro.

Alt så lyst ut da Peder Ramsland gikk fra kramboden i Seglemshuset ved tretiden denne januardagen. Han kunne umulig vite at dagen skulle ende tragisk. Enda mindre ante han at han snart skulle bli enkemann, og slett ikke at han deretter skulle bli gift med stedatteren Pernille, og på den måten bli svigerfar til Alexander Kielland. Denne siste januardagen var det bare silden, havets og lommebokens sølv, som stod i hodet på Peder. Senere på ettermiddagen ventet viktige forretninger om sild og penger. Men først skulle han som snarest innom ett av sjøhusene sine. Målet var en fjerdingtønne med svartkrutt.

I kramboden hadde Ramsland nemlig krutt for salg. Det var oppbevart i tre tette blikkbokser som rommet omtrent to kilo hver. Men hovedlageret var i sjøhuset. Nå var den ene boksen tom og det var den han ville etterfylle. Derfor tok han boksen under armen og gikk. Da han kom tilbake, bar han pussig nok fjerdingen på skulderen og den tomme blikkboksen holdt han fremdeles under armen. Det viste seg nemlig at det bare var en liten kruttrest igjen i tønna. Uheldigvis hadde denne klumpet seg på grunn av fuktighet.

Derfor bar han like godt tønna hjem. Kremmeren hadde berettiget håp om at kruttresten fremdeles kunne gjøres salgbar. Progressivt svartkrutt var ingen stor inntektskilde, men ble jevnt og trutt ekspedert ut. Borgervæpningens offiserer var blant de mest trofaste kundene. De brukte krutt både under sine skyteøvelser med håndvåpen og sine kanoner på Skansen. Men byens mange steinarbeidere var også flittige brukere av svartkrutt, ikke minst til å sprenge store steinblokker slik at fragmentene kunne brukes som murestein i grunnmurer. Nå og da handlet offiserer og besteborgere større partier til salutt og festivitas.

Mens husbonden var borte tok kramboddrengene Conrad og Adam hånd om butikken. Adam Trondsen var yngst, nettopp fylt femten år, og nylig ansatt av Ramsland. Både sjefen og den yngste medarbeideren hans kom fra Helleland. Selv om Adams familie hadde flyttet en del omkring, var de igjen kommet tilbake til Dybing. Adam ble konfirmert i Egersund to år før han ble ansatt som kramboddreng. Ved den høytideligheten spanderte soknepresten på ham dette skussmålet: *Hans Kristendomskundskab, Flid og Vandel fortjener Berømmelse.* Slike ord ofret neppe presten på mange. Adams åndelige kvaliteter og det sammentreff at han var sambygding med Peder, var nok noe av grunnen til at Adam kom i tjeneste hos den nye sjefen i Seglemhuset.

Da Ramsland kom tilbake fra sjøhuset, satt han tønna fra seg i gangen. Derfra kom man både inn i butikken og ut i bakgården. En trapp førte opp til annen etasje. Der og da fikk Adam beskjed om *at støde Krudet fiinere.* Gutten fikk forklart at kruttet da ville tørke lettere. Fra gangen gikk Peder Ramsland inn i stua til forretningene sine. Mennene satt allerede og ventet. De var på vei til det årlige sildefisket og skulle få instrukser og nødvendige kontanter for lange fravær. Sesongen var allerede godt i gang og fisket var bra. Friske penger var nødvendig for notlagbaser og oppkjøpere, men kontanter fikk ingen før de trengte dem.

Vi vet ikke nøyaktig hvem som var i stua, bare at Adam gikk kom inn da skumringen kom smygende. Han ville tenne et talglys fra en lampe som brant der inne. Da han forlot stua, fordypet mennene seg på ny i pengesakene. Da smalt det, eller rettere sagt, det drønnet. Huset skaket og det singlet i glass. Dører ble blåst inn og vinduer ut. Kvelende røyk drev inn i stua. Mennene satt lamslått et eneste øyeblikk – så var alle på bena.

De som sto utenfor Seglemhuset ventet forgjeves på nytt innenfra. Alle så kruttrøyken langsomt løse seg opp. Like sakte gjorde de det samme. Hjemme ventet uinnvidde på fersk dramatikk. De som hadde sett og luktet kunne fortelle – mens lysene blafret og ovnene varmet i de trange stuene. Branninspektør Isak Feldthuus satt også hjemme. Han strevet med rapporten han pliktmessig skulle levere ved hanegal neste dag. Branninspektøren var ansvarlig for byens brannberedskap og utøvende sjef når *Ild var løs* eller når uønskede hendelser satte mennesker og eiendom i fare. Hans oppgave var å begrense skade og å rapportere.

Grytidlig dagen etter eksplosjonen mottok den konstituerte byfogden personlig rapporten. Den var nøyaktig og omstendelig og sluttet slik: *Paa Grund heraf bliver det nødvendigt at indstevne for en Brandret Kjøbmand Ramsland, hans Tjenestedrenger og Student Seglem for der at muliggjøre om den Skyldige i en saa Lovstridig Handlemaade, skal bringes til Afstraffelse.*

Eksplosjonen var en soleklar sak for brannretten og dens oppnevnte medlemmer. Slike alvorlige hendelser somlet man ikke med. Derfor ble retten satt på byens rådhus bare få timer etter at rapporten var lest. Byfogd Halvor Olaus Christensen var allerede reist til Christiania for å fylle sin plass på Stortinget, mens prokurator Bernt Hamre var konstituert i hans sted som rettens administrator og dommer. De øvrige medlemmene ble heseblesende varslet av byens edsvorne stevnevitner. Branninspek-

tøren var selvskreven medlem. Det var også borgerkapteinene Rudolf Møgelstue og Andreas Sømme. At de øverste offiserene i borgervæpningen var en del av brannretten, var både rimelig og fornuftig. Var en brann større enn det brannvakten selv kunne greie, kom alltid borgervæpningens tunge innsats som ultimat hjelp. Brannassistent Lindahl var pussig nok også kalt inn denne dagen. Trolig var han sjef for brannsprøyten som ble plassert utenfor Seglemhuset.

Peder Endresen Ramsland møtte meget pliktskyldig i retten. Han fortalte at han daglig solgte krutt fra kramboden, men etter han etter denne tragiske ulykken hadde han bestemt seg for å slutte med slik salg. Krutthandel hadde han faktisk lang erfaring med, sikkert i ni år, men aldri før var noe galt skjedd. Ramsland forklarte om tønna, det fuktige kruttet, og at den yngste kramboddrengen hadde fått klar beskjed om å støte kruttet forsiktig, slik at klumpene løsnet og kruttet kom tilbake i pulverform. Dagen var ennå lys da Ramsland gikk fra Adam. Senere registrerte han at gutten kom inn i stua for å hente flamme til et talglys som han skulle sette inn i en liten lykt. Eksplosjonen kom like etter.

Da Ramsland styrtet inn i kramboden, så han at vinduene var sprengt ut. Over kammeret, i andre etasje, var gulvbord flerret opp. En vegg av bindingsverk var revet løs. Vinduene i annen etasje – både de til gaten og de til bakgården var blåst ut. I kammeret, eller gangen der fjerdingstønna sto, kom det fyr i en paraply som hang på veggen, men tilløpet ble raskt slukket. Større var ikke de materielle skadene. Verre var det at Adam Trondsen og den andre kramboddrengen ble sterkt forbrent. På direkte spørsmål forsikret Ramsland at han aldri hadde solgt brannfarlige ting som krutt, lim eller strie når levende lys brant.

Når Johan Peder Seglem likevel var hjemme, ville retten gjerne vite hva han kunne fortelle. Studenten var tjuetre år, bare tre år yngre enn stefaren sin – som så plutselig var mer enn mistenkt for grov uforsiktighet og for å ha satt liv i fare. Johan Peter Seglem var i stua da kruttet eksploderte, og derfor visste han ikke hvordan ulykken skjedde. Men en stund etter eksplosjonen fortalte Adam at noen gnister antente kruttet akkurat da han tok talglyset ut av lykten ute på gangen. Da Johan Peder selv kom løpende til, la han merke til at det brant i klærne til Adam, og at *der var kommen Ild i Conrad Gundersen´s Halstørklæde.* Seglemsønnen visste ikke hvor og hvordan Ramsland oppbevarte og behandlet kruttet.

Slik situasjonen var fikk ikke retten utrettet mer. I protokollen forklares det slik: *For at faae indhentet Drengerne Adam Trondsen og Conrad Gundersen´s Forklaringer udsættes Forhøret indtil Videre.* Det tok hele fem uker før den femtenårige Adam Trondsen møtte i brannretten. Dette var 9. mars 1839, og da var brannmester Gabriel Schanche Jonassen også med. Adam fortalte ikke mye, men godt hjulpet av rettens administrator kom han på glid. Da han kom tilbake med talglyset plukket han opp noen kruttkorn som var falt på gulvet og førte disse mot lyset. Han brant fingrene såpass at han rykket hånden tilbake. Da kom eksplosjonen. Omtrent slik stotret Adam frem sin versjon. Han lot det stå opp til rettens medlemmer å gjette hva en gnist kunne gjøre – selv i fuktig krutt. Brannskaden ble beskrevet slik: *Ved Krudtet´s Antændelse blev Adam saa meget beskadiget at han i 10 Dage laa aldeles blind. Hans Klæder bleve ogsaa beskadigede. Saaledes blev en Vest han havde paa sig forbrændt.*

Conrad Gundersen var den andre butikk ansatte hos Ramsland. Han var tjue år og kom med en mer presis forklaring på hvorfor kruttet eksploderte. Adam var nemlig ferdig med å findele kruttet før eksplosjonen fant sted. Først da det begynte å mørkne gikk han inn i stua for å få tent en liten lykt som skulle brukes til å tenne en som var større. Den største hang på veggen i gangen – nettopp der det fuktige krut-

tet sto. Men Adam var for liten til å nå opp til den og derfor hjalp Conrad ham. Kruttet eksploderte imidlertid før han rakk dette.

Forklaringen ble forvirrende for rettens menn. Det kan ha streifet dem at guttene prøvde å dekke til noe. For å få klarhet i hva som fikk kruttet til å antenne, ble Adam kalt fram på ny. Han sa da at Conrad forklarte seg aldeles riktig. Han var helt ferdig med kruttet *nogen Tid i Forveien før Krudtet i Fjærdingen blev antændt.* Grunnen til at han tente den lille lykten var *ikke for at hensættes med Arbeidet med Krudtet, men for at tænde Lyset i den større Lygte.* Med den presiseringen falt tingene bedre på plass. Men den direkte årsaken til eksplosjonen var ennå uklar. Til slutt kom dét fram. Adam tok nemlig *noget paa Gulvet værende Krudt imellem sine Fingre og holdt det til Lyset i Lygten.* Da brant han fingrene slik at en gnist datt ned i tønna. Slik skjedde det. Uheldig nok for Ramsland, kunne ikke Adam huske at sjefen hans advarte ham om å være ytterst forsiktig.

Ramsland var altså på en sjøreise – årstiden til tross, og var usikker på om han ville komme levende tilbake. Tillitsfullt overlot han sin skjebne til Vår Herre og til den ærede Brandrett.

På vanlig måte hadde amtmannen fått avskrift av det første forhøret. Han visste presist hva som sto i paragraf ti i *Forordningen angaaende Brandvæsenet af 18de August 1767* og de strafferettslige konsekvensene slik grov uaktsomhet medførte. Derfor anla han straffesak mot både Peder Ramsland og Adam Trondsen. Skaden på mennesker og eiendom var så alvorlig at generalpreventive tiltak måtte settes i verk. Amtmannen oppnevnte prokurator Jakob Christian Lindemann Bull til å føre saken for seg. Når den var sluttført ventet amtmannen en innstilling fra Bull som konkluderte med: *Undgjældelse og Ansvar efter bemeldte Forordnings Bydende.* Nå var det alvor for to av mennene i Seglemhuset.

Neste møte i brannretten var onsdag 20. mars 1839. Da møtte ikke referenten – altså prokurator Bull, men hans edsvorne fullmektig, Sten Gustav Blix, kom i hans sted. Oppgaven hans var å bevise at så grov uaktsomhet var straffbart etter paragrafene i den over femti år gamle brannforskriften. Nest etter krig, pest og hungersnød var brann det verste som kunne ramme folk. Byen var tett, treverket tørt og frykten var stor og berettiget. Forskriften påbød særlig forsiktighet med lett antennelige varer, som lim, strie og ikke minst – med krutt. Det var absolutt forbud mot å plassere brannfarlige varer der det ble brukt levende lys i enhver form. Høyeksplosivt svartkrutt skulle uansett aldri være nær en flamme.

For å supplere det som allerede var kommet fram, ble også Madame Ramsland og samtlige Huusfolk kalt inn. Prokurator Bull ville ha svar på skriftlige spørsmål og presiserte hvem som skulle svare på hvert enkelt. Men tross iherdig eksaminasjon oppnådde ikke Bull å feste noen fastere til kroken. Svarene var som ventet. Det ble aldri solgt brannfarlige varer i Seglemkramboden når levende lys var nødvendig. Alle ventet på hva Adam Trondsen ville si når han ble konfrontert med at Ramsland på ny bedyret at gutten innstendig var på-

lagt å være forsiktig. Vi får aldri vite hvorfor Adam endret forklaringen. Men slik svarte han på det ubehagelige spørsmålet: Han synes nu at erindre at Kjøbmand Ramsland havde paalagt ham at iagttage Forsigtighed med Krudtet. Dét svaret felte ham. Begge tiltalte innrømmet skyld og da var saken så godt som avgjort. I tur og orden avla vitnene ed på at forklaringene deres tålte Guds dom.

Likevel kom det i stand enda et nytt møte i brannretten. Det var av formell karakter. Bull la fram en presteattest om Adams alder. Den kriminelle lavalder var nemlig femten år og Bull måtte være sikker på at Adam var så gammel som han selv sa. Bare de tiltalte var kalt inn, men hovedpersonen møtte ikke. I stedet hadde han skrevet et brev som ble lest opp i retten. Der fortalte Peder Ramsland, i svært snirklete og høflige former, at han måtte av sted på en sjøreise. Slik slutter brevet: Da jeg med Hensyn til Sagen hverken veed Mer at oplyse, saa er altsaa fra min Side Intet til Hinder for at Sagen kan, naar vedkommende matte finde sig foranlediget dertil, optages til Doms. Denne Doms Anerkjendelse bedes mig imidlertid ærbødigst forbeholdt indtil, om Gud saa vil, at jeg kommer hjem.

Ramsland var altså på en sjøreise, årstiden til tross, og var usikker på om han ville komme levende tilbake. Tillitsfullt overlot han sin skjebne til Vår Herre og til den ærede Brandret. Følgelig fikk han ikke høre hvilke anbefalinger amtmannen fikk i innstillingen fra Bull. Der konkluderte prokuratoren med at det ikke var noen grunn til at drage i Tvivl de forklaringene retten hadde fått. Enda mindre tvil var det om måten kruttet ble behandlet på. Den var høyst klanderverdig og aldeles i strid mod Forordningen af 18de August 1767 dens 10de §, ifølge hvilken 1ste Tiltalte er tilfalden Bøder, som den der har omgaaet skjødesløs med Krudtet, saaledes at det har foraarsaget Skade.

Bestemmelsen var utvetydig og straffen glassklar. Peder Ramsland skulle betale 200 riksdaler til statskassen. Beløpet var såpass høyt at

Det fikk ikke hjelpe at Ramsland hadde giftet seg inn i byens beste borgerstand, eller om de to møttes jevnlig i Klubben. Lovens bokstav var klar. Ramsland fikk finne seg i å betale.

man den gang kunne kjøpe et anstendig hus for en slik sum. Bull fikk et aldri så lite problem med at riksdaleren var erstattet med spesidaleren, som hadde lavere verdi. Kloke hoder fant ut at 200 riksdaler ekvivalerte 240 spesidaler. Det skulle Ramsland betale for grov uaktsomhet.

Adam Trondsen angret sikkert på sitt idiotiske eksperiment med å teste futtet i kruttet og skammet seg nok over følgene dette fikk for husbonden. Men da han fikk høre hva Bull mente om hvilke konsekvenser hans egen ansvarsløshet burde få, syntes han neppe at han ble rettferdig behandlet. Kort og konsist påsto Bull at Adam burde straffes for at have omgaaet uforsigteligt med Ild og Lys. Det innrømmet han jo selv. Likevel skrev Bull at: naar man tager Hensyn til Tiltaltes unge Alder, og at han formedelst sin Sjødesløshed selv er bleven beskadiget, bliver Straffen passende at burde bestemmes til 14 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Tross en smule lempelighet ble Adams fødselsdato avgjørende. Han var født 17. november 1823 og loven regnet ham da som voksen. Ulykken skjedde nemlig 45 dager etter han fylte femten. Conrad ble ikke satt under tiltale. Han kom fra det hele med skrekken, noen mindre brannskader og et svidd halstørkle.

t 23. mai 1839 og Bernt Hamre var dommer. For ham var saken klar. Det fikk ikke hjelpe at Ramsland hadde giftet seg inn i byens beste borgerstand, eller om de to møttes jevnlig i Klubben. Lovens bokstav var klar. Ramsland fikk finne seg i å betale. Hamre fant ingen ting som kunne unnskylde Peder Ramsland. Derimot delte han sympatien for den brannskadde Adam. Men loven åpnet ikke for mildere straff, selv om den som var direkte skyld i ulykken selv fikk fysiske skader. Likevel fant Hamre et kompromiss mellom lovtekst og egen rettferdighetssans.

Først bebreider han Ramsland for å ha: beordret en ganske Ung ~ og som man maatte tro ~ uerfaren Dreng til at arbeide med Krudtet, ved at støde det fiinere. Så viser han medfølelse ved å sette ned fengselsstraffen med ti dager. Som grunn skrev Hamre at straffen i Betragtning at Tiltaltes Ungdom og hans, som Følge deraf sandsynlige Uerfarenhed, bliver at bestemme til 4 Dagers Fængsel paa Vand og Brød. I tillegg skulle de to dømte betale det rettsaken kostet, pluss seks daler til Bull for hans arbeid.

Fire dager etter at dommen var ferdig skrev Ramsland egenhendig under på at han hadde lest og akseptert den. Da var han kommet hjem fra forretningsreisen med livet i behold. Samme dag fikk også Adam Trondsen lest opp sin dom. Stevnevitnene fant ham hos Mesterskomaker Niels Hansen. Også Adam godtok dommen. Han forsto nok at han var dømt på mildeste måte. Verre var det nok å forstå Vår Herre og prestens ord om at Kristendomskundskab, Flid og Vandel fortjener Berømmelse. To dager senere ble skomakermester Niels Hansen oppnevnt som verge for Adam. Også han godtok dommen.

Amtmannen skulle passe på det offentliges interesse, men syntes åpenbart at rettferdigheten var godt nok ivaretatt og gadd ikke å gå videre med saken. Da var dommen rettskraftig. Nøyaktig da han måtte – en måned etter, betalte Ramsland den sure boten direkte til Hamre. På tukthuset i Kristiansand ble de gledelig overrasket over å få et så stort pengebeløp fra Stavanger. Kan hende betalte Ramsland også Adams del av saksomkostningene og muligens fikk han også erstattet den brannskadde vesten? Vi vet ikke hvor store skader Adam fikk på kropp og sjel etter eksplosjonen eller når han sonet sine fire dager i Rådhusarresten. Der blir også ubesvart hvorfor han forlot Seglemhuset. Det sikre er imidlertid at Adam kom i lære hos skomakermester Niels Hansen så fort han ble frisk.

Som bitre malurtdråper i lykkebegeret ble den uheldige starten på ekteskap og forretninger for Peder Endresen Ramsland.

Surt var det nok å måtte punge ut med klingende mynt for å reparere skadene på huset og betale mulkten. Men Ramslands økonomi var romslig og god og utleggene overkommelige. Han tilhørte den innerste sirkel av byens haugianere. Der var det trøstende ord å få og pengehjelp – om den behøvdes.

I boka om Alexander L. Kielland, «I slekt med hele byen», skriver lokalhistoriker Gunnar A. Skadberg om haugianermiljøet i Stavanger, og om Kiellands slektsforbindelser med Peder Endresen Ramsland. Vi får vite at Ramsland hadde tett kontakt med det lokale overhodet i haugianerbevegelsen, John Haugvaldstad. Da han døde var Ramsland den som skyldte boet hans mest, hele 1600 spesidaler. Ramsland lånte også et stort beløp av Haugvaldstad da han fikk bygget skuta Haabet for emigrantfart til Amerika. Selv om Ramsland fikk bygget flere skip, gikk ingen fra beddingen fra hans eget verft – den lille, men produktive Ramslandsverven. Men lån og gjeld forteller lite om Ramslands økonomi, for den var alltid god. I hans miljø var det tradisjon for vågale satsinger og gode gevinster.

Alexander L. Kielland snappet sikkert opp ett og annet i stuene til Peder Ramsland som han brukte i sitt forfatterskap. Da Haabet ble påbygget, ble Wilhelm Adolph Worsøe skipper på skuta. Særtrekkene hans finner vi igjen i Kiellands dikterkunst. Eksplosjonen ble ikke den største ulykken i livet til Peder Endresen Ramsland. Langt verre var det å miste ektefellen, Ane Andersdatter, allerede året etter eksplosjonen. Selv om det ikke var vanlig å gå lenge som enkemann, overrasket det kanskje en smule, og forarget sikkert noen – at Peder Ramsland valgte sin egen stedatter Pernille til ny livsledsager. Hun ble mor til Beate, som Alexander L. Kielland mye senere giftet seg med. Men heller ikke Pernille fikk Peder Ramsland leve lenge med. Hun døde da Beate bare var bare to og et halvt år gammel. Ulykker og brå død rammet den gudfryktige haugianeren i fullt mon.

Det gamle Seglemhuset brant ned til grunnen da Storebraen raserte Holmen i mars 1860, men Peder Ramsland bygget et nytt og staselig hus på branntomten da han giftet seg for tredje gang. I 1877 lå Peder Ramsland selv for døden. Skadberg forteller at Peder da ba sin datter, Beate Kielland, om å å gå til åndshøvdingen Lars Oftedal for å be ham om å gå i forbønn for seg. Men Beate innfridde ikke farens siste ønske. Hva det forteller om forholdet mellom dem visste nok Alexander Kielland noe om. Men om Kielland visste noe om eksplosjonen på Holmen i 1839 – det har ingen funnet ut av.

Kilder:

Statsarkivet i Stavanger; Sbe 30 C 35 vedlegg rettsprotokoller 1839-40, 2.17.5.4.

Gunnar A. Skadberg: «ØVE DAMMEN I JUNAITEN».

Natvigs Minde – en holme i Stavanger bys historie

Av Harald Hamre

Natvigs Minde er en liten holme i Stavangers indre havnebasseng. Til tross for at den ligger sentralt i havna og bare få hundre meter fra bygatene, er det bare de færreste som har vært i land der ute. Stavangerfolk flest har nok sett de særpregede sjøhusene på holmen, men kanskje ikke lagt så mye merke til dem likevel. Det uvanlige navnet og de karakteristiske bygningene forteller oss at her må det ha foregått noe spesielt gjennom tidene. Natvigs Minde rommer mye havnehistorie, men ikke minst også byhistorie i videre forstand.

Like ved Natvigs Minde ligger Plentingen. De to holmene er nå forbundet med en molo. Plentingen framstår som en sønderskutt knaus og et yndet tilholdssted for måker og annen sjøfugl.

Både Natvigs Minde og Plentingen har gjennomgått store forandringer gjennom tidene, i takt med utbyggingen av Stavanger havn. I dag er Natvigs Minde den største av dem. Men fram til slutten av 1870-årene var Plentingen størst. Da ble disse holmene kalt Store og Lille Plentingen. Navnet har de trolig fått på grunn av at de ble brukt til fortøyning, både av båter og fiskeredskap. I lokal tradisjon er «plentingen» den tampen eller det «festet» man satte i land fra garn eller not. De nære byøyene har alltid vært vente- og opplagsplasser for fartøyer på vei inn eller ut av havna. Plentingene lå lagelig til og hadde godt feste for fortøyninger. Det nakne fjellet på holmene ble også brukt til tørkeplass for nøter, garn og seil og kanskje også klesvask. Slike arealer var det alltid mangel på mellom husene i den tettbygde byen. Disse holmene var også populære badeplasser. Helt fram til vårt århundre pleide byfolk å ro ut til Plentingene for å «laua» seg i godt vær.›

Store og Lille Plentingen fulgte med da Christian IV ga Eiganes som gave til Stavanger by i 1607. Selv om hele dette området tilhørte byen, lå det utenfor bygrensa helt fram til 1867. Både Eiganes og de små byøyene var offentlig mark. Men fra 1771 begynte byen å leie ut avgrensede parseller for å skaffe inntekter til bykassen.

Den første vi kjenner som leide tomt på Lille Plentingen var borger Ole Trulsen som bodde på Skagen. Det var han som fikk oppført det første sjøhuset på holmen i 1771 eller 1772. Det var et naust av bindingsverk og med teglstein på taket.› Bare et par år seinere overtok Gabriel Kirsebom Kielland både naustet og festeretten til tomta.» Gabriel Kirsebom Kielland var handelsmann og

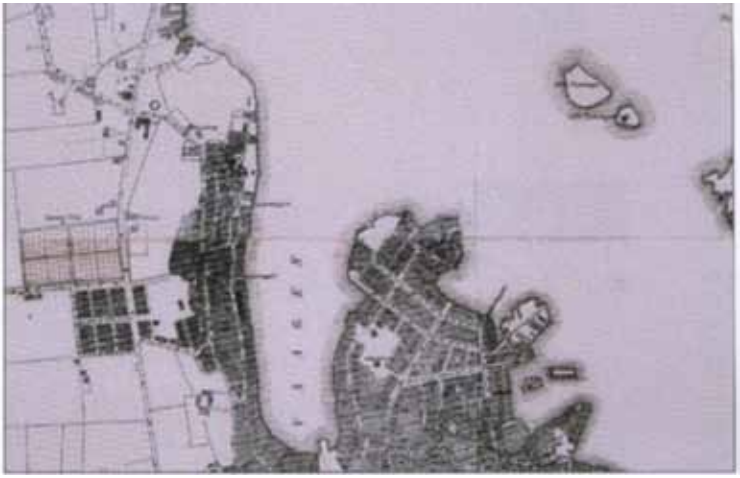

Store og Lille Plentingen med det første naustet, etter C.F. Torstrups oppmålinger 1836-1866. Utsnitt av trykt kart, Adelsteen Knudsens Forlag, Christiania 1871.

skipsreder og bror av Jacob Jansen Kielland som etablerte handelshuset Jacob Kielland & Søn. De to brødrene var blant byens aller rikeste og mektigste menn.

Etter at Gabriel K. Kielland døde i 1780, satt enken, Birgitte Nyrup Petersen von Fyhren, igjen med store eiendommer. Hun forsøkte å drive firmaet videre og samtidig opprettholde sin sosiale posisjon. Dikterpresten Jens Zetlitz omtalte henne som «et Mønster for Enker», men hun mislyktes både med rederiet og handelsvirksomheten. Da hun døde i 1799, var mannens formue oppbrukt, og mer enn det: Birgitte etterlot seg «den solideste fallitt som tenkes kunne». Den påfølgende auksjonen ble omtalt som «en av årets store begivenheter i byen.» Der dukket det opp en nær slektning, 39 år gamle Gabriel Schanche Kielland, som sørget for at store deler av boet ble værende i Kielland-slektens eie. Han var brorsønn av Gabriel Kirsebom Kielland og hadde overtatt handelshuset etter sin far.

Allerede i 1788 hadde Gabriel Schanche Kielland skaffet seg leiekontrakt på Store Plentingen og en kjølhalingstomt på Lille Plentingen. På auksjonen i 1799 overtok han også onkelens festetomt og naust på den minste av holmene. Fra da av var begge Plentingene knyttet til handelshuset Kielland. Festerettighetene ble fornyet både i 1812 og i 1821. Mot en årlig avgift på 48 skilling fikk handelshusets eiere disponere begge holmene på livstid. Utover på 1800-tallet ble Lille Plentingen brukt til båtopptrekk, fortøyning, kjølhaling og reparasjon av fartøyer, og til lagring av materialer og utstyr til firmaets verft og kran inne i byen.

Lille Plentingen som karantenestasjon.

Farvannet på sørsiden av Plentingene var byens karantenehavn. I begge holmene sto det fortøyningsringer for karantenepliktige fartøyer. Hvis det kom mange av dem, måtte noen ankre opp, gjerne i et par døgn til sunnhetskommisjonen hadde forvisset seg om at det ikke fantes smittsom sykdom om bord. Når det kom skip med mange mennesker som måtte isoleres, ble de innlosjert i fortøyde fartøyer, gjerne gamle skrog som ikke kunne brukes til annet. I det beryktede «koleraåret» 1831 ble også Kiellands sjøhus på Lille Plentingen rekvirert som isolat. Da var det til tider ampert blant de mange som utålmodig satt og ventet på friskmelding fra sunnhetskommisjonens lege. For å beskytte byens innbyggere ble til og med batteriet på Skansen bemannet med soldater for siste gang. Borgervæp-

ningen holdt oppsikt med karantenehavna på god avstand for å hindre at noen av de isolerte forsøkte å komme seg på land. Om nødvendig skulle de «skyde Kolera ihjel».

Store deler av Europa var herjet av koleraepidemier midt på 1800-tallet. Da hendte det ofte at alle passasjerene som kom til Stavanger med dampskipet fra Hamburg, ble plassert i naustet på Lille Plentingen i flere dager. Oftest var det friske mennesker som ble stuet sammen av frykt for at noen av dem bar på en livstruende smitte. På det meste satt «nogle og femti Passagerer fra Dampskibene» isolert på Plentingen samtidig. Alle fryktet for sitt eget liv.

Mange anså dette for å være uverdig og mente at forholdene i seg selv bidro til å øke smittefaren. Formannskapet anbefalte derfor i 1855 at det ble bygd to karantenehus, et på hver av Plentingholmene. Det ene skulle være for friske og det andre for syke. Bygningene skulle være så enkle som mulig, men burde i hvert fall ha ovn. Forslaget ble imidlertid nedstemt i bystyret. For det første ville det bli dyrt, og for det andre var ikke handelshuset Kielland interessert i å få en permanent smittekilde som nærmeste nabo til sjøhuset sitt. Kielland fryktet i realiteten å bli utestengt fra sin egen virksomhet på holmen.

Byens karantenekommisjon bestemte derfor at det var bedre å leie andre avsidesliggende lokaler enn å fortsette å isolere folk på Plentingene. Blant annet ble en liten leilighet i sjøhusene på Klasaskjæret («Friborg») tatt i bruk som karantenelokale ved behov. Men forholdene var visstnok ikke særlig bedre der. Først i 1883 opprettet kommunen et eget karantenelasarett i hovedhuset i Bjergsted.»

Den store utbyggingen

Under seilskipsfartens høykonjunktur begynte havnevesenet å bekymre seg over mangelen på ei offentlig ballastkai i havna. Innkomne fartøyer fikk tømme steinballast mellom Tyvholmen og Majorholmen, men forurensingsproblemene ble stadig mer alvorlige. I 1870 lanserte derfor havnefogd Thomas Natvig ideen om å bygge ei kai som kunne ta skip opptil 10 fots dybde på nordsida av Lille Plentingen. Der kunne ballast av jord, grus og stein brukes til en storstilt utfylling. Men det ble med ideen inntil videre fordi et slikt kaianlegg ville bli svært dyrt.

To år etter fikk imidlertid formannskapet en forespørsel fra kjøpmann H. Enok-

Handelshuset Kiellands naust på Lille Plentingen 1829. Se i venstre billedkant. Th. Fearnley. Stavanger Museum. Foto: Terje Tveit

sen om å få kjøpe Lille Plentingen. Med den travle trafikken i havna hadde dette nå blitt et attraktivt område. Firmaet Jacob Kielland & Søn var for lengst oppløst, og begge Plentingene lå brakk. Formannskapet henvendte seg da til handelshusets arvinger med spørsmål om de var interessert i å selge sine rettigheter og sjøhuset på holmen. I desember 1872 fikk kommunen tilbud om å overta både grunnen og naustet.

Havnefogd Natvig fikk saken til behandling og argumenterte sterkt for at kommunen burde akseptere tilbudet. Lille Plentingen måtte i hvert fall ikke selges til private: «en saadan Eiendom i saa ringe Afstand fra Byen er en Herlighed, der kan være god at have. Der er god Anledning paa samme at opføre saavel Bygninger som Kaier, hvorfor Byen muligens frem i Tiden kan faae Brug; for Anlæg af en Ballastkai er der ypperlig Anledning, ligesom Holmen vil være et passende Opbevaringssted for Havnevæsenets Material (Mudderapparatet o.s.v.), om det skulde findes hensigtsmæssigt at flytte dette fra det Sted, hvor Havnevæsenets Bygning nu staaer, og ligesaa for Krudt- og Dynamitoplag.»

Både havnekommisjonen og et enstemmig bystyre lot seg overbevise av havnefogden. I februar 1873 overtok kommunen Kielland-arvingenes kjølhalingsplass og naust på Lille Plentingen for 250 Spd. (1000 kr.). Pengene ble tatt av havnekassen. Med på kjøpet fulgte også en fremmedartet, lang, åpen båt som lå i naustet. Det var en lettbåt fra det store russiske linjeskipet «Ingermannland» som hadde forlist utenfor Lindesnes i 1842. Den hvitmalte giggen hadde ved flere anledninger vakt oppsikt under kapproing og ved andre festlige anledninger på Vågen.

Etter at havnevesenet hadde overtatt Lille Plentingen, ble holmen liggende brakk enda noen år. Havnefogdens ideer om utbygging dukket ikke opp igjen før i 1876. Da søkte en privatperson om å få leie holmen til ballastplass. Søknaden ble avslått, men det var tilsynelatende et slikt privat initiativ Natvig trengte for å overbevise kommunen om at Lille Plentingen burde utbygges. Høsten 1877 fikk han gjennomslag for ideen om å bygge en offentlig ballastkai ved hjelp av en storstilt utfylling på grunnene rundt hele holmen. Det utfylte arealet skulle brukes til anleggsområde for havnevesenet.

Allerede på våren 1878 begynte byggearbeidene. Svære steinblokker ble sprengt ut på Store Plentingen og på Line. Med fagarbeideres presisjon ble blokkene lagt som mur i sjøen rundt Lille Plentingen. På utsiden av steinmurene var det dybde nok til store seilskip. Kiellands gamle sjøhus ble revet og terrenget planert. Overskuddsmassen ble brukt til å vinne nytt land innenfor de solide kaimurene. Der ble det også fylt på med skipsballast og masse fra mudringsarbeidene inne i havna. Snart var Lille Plentingen blitt større enn Store Plentingen. Mot byen ble det bygd steinmurer som fundament til to bygninger i sjøkanten. Der skulle havnevesenets to pramhus settes opp.

Helt siden 1821 hadde havnevesenet leid ei tomt i Strømsteinen, innerst i Banevika. Året før hadde man fått orden på økonomien i og med at staten fastsatte nye avgifter på inn- og utførsel av enkelte varer over Stavanger havn. Disse «mudderpengene» skulle brukes til å utbedre havna. Dermed ble det opprettet en egen havnekasse, og havnevesenet fikk endelig råd til å etablere en fast base for sine båter, mudderprammen og annet utstyr. Femti år seinere var blitt for liten og de to bygningene som sto der sperret for framtidig veiutbygging. Den støt bygningene ble kalt pramhuset. Det var nesten 21 m langt og vel 14 m bredt. Veggene besto av nesten 2 meter høye og 1,3 m breie steinmurer. Det store saltaket hvilte på langsgående sviller som var murt inn i de solide steinveggene. Selve konstruksjonen må ha vært nøye gjennomtenkt. Den store grunnflaten var fri for stolper og stendere og kunne derfor utnyttes maksimalt. Under hanebjelkene var det god høyde til å kunne manøvrere store båter og tyngre

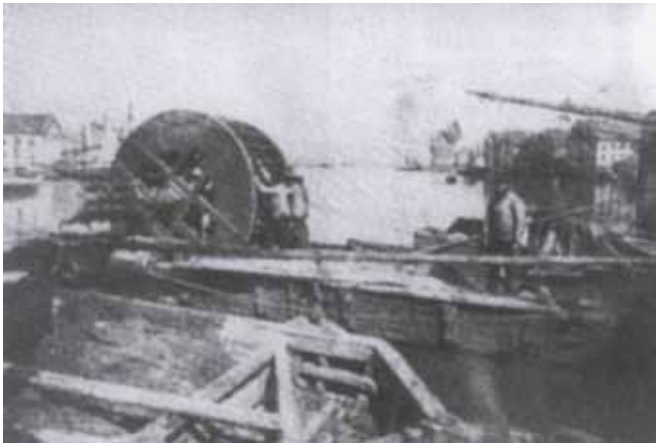

Mudderprammen som Peter Petersen i Hillevåg bygde for havnevesenet i 1861.
Til denne Prammen ble det laget en overbygd dokk: Mudderpramhuset.
**Stavanger Sjøfartsmuseum.*

utstyr. Oppå bjelkene var det rikelig med plass til å legge lange materialer, spirer, årer, rundholt og redskaper. I pramhuset oppbevarte havnevesenet alt utstyret sitt: Fortøyningstønner,føringsprammer robåter, kjettinger, tauverk, blokker og all slags redskap til virksomheten.

Pramhuset ble bygd i 1820-årene, trolig like etter at havnevesenet fikk leie tomta innerst i Banevika. Utenfor pramhuset ble det etter hvert også bygd ei steinbrygge. På samme tid ble det anskaffet en mudderpram for å renske opp utenfor bryggene og sjøhusene i havna. Stadig større fartøyer krevde større dybde samtidig som kloakk, avrenning, avfall og løsmasser seg opp på sjøbunnen og gjorde tilkomsten vanskeligere. Hver sommer hadde arbeiderne på «muddermaskinen» mer enn nok å gjøre. Alltid var det sjøhuseiere som klagde over at vesenet ikke klarte å holde tilstrekkelig dybde utenfor eiendommene deres.

Bedre ble det ikke da det gamle mudderapparatet nesten brøt sammen i 1850-årene. I 1859 oppsøkte havnekommisjonen byens byggmestere for å få tilbud på en ny mudderpram. Tegningene hadde de fått fra havnedirektøren i Kristiania. Peter Petersen, som drev J. A. Køhler & Co.s skipsverft i Hillevåg, fikk oppdraget for 600 Spd. I tillegg til selve prammen skulle han lage to «mudderskjeer» til å grave på sjøbunnen med.

I 1861 var den nye mudderprammen ferdig sammen med to føringsbåter som Petersen også hadde fått i oppdrag å bygge. Men alt det nye utstyret krevde mer plass enn hva pramhuset i Strømsteinen kunne romme. Den nye mudderprammen var også så stor og tung at den ikke kunne trekkes inn i bygningen for vinteropplag. Derfor ble det gravd ut et eget basseng som prammen kunne ligge i. Samtidig ble steinbrygga forlenget for å skjerme opplagsplassen, og ikke nok med det: I 1862 ble det satt opp et eget hus over det lille bassenget slik at mudderprammen lå godt beskyttet for vær og vind. Det nye mudderpramhuset ble reist som grindabygg, på billigste måte.

Fram til 1878 lå de to pramhusene innerst i Banevika. Da ble de flyttet til Lille Plentingen. Havnefogd Thomas Natvig hadde sørget for at de nye murene sto klare, og mudderprammen hadde til og med fått en egen steinmurt dokk. Dermed var det bare å merke bygningtømmeret etter hvert som det ble tatt ned, slik at husene kunne settes opp igjen på havnevesenets nye anleggsområde. En del materialer måtte selvsagt skiftes ut, blant annet omtrent halvparten av bordkledningen,› men selve konstruksjonene ble ikke endret.

Mens pramhusene ble bygd opp igjen ved siden av hverandre på Lille Plentingen, fortsatte arbeidet med å fylle opp arealet innenfor de nye kaimurene. Skipsballasten monnet for lite, så havnevesenet kjøpte billig fyllmasse over alt hvor det var å få. Utenfor pramhuset ble det murt en skrånende steinsetting for opptrekk av båter og fortøyningstønner. I denne «slepebrygger» ble det lagt ei dobbel trerenne for å styre opptrekket. Når renna ble glattsmurt med grønnsåpe, var det ikke bare lettere, men også tryggere, å manøvrere tunge gjenstander inn i pramhuset. Innerst i bygningen ble det montert et spill for å lette arbeidet.

Etter en hektisk utbyggingsperiode sto hele anlegget på Lille Plentingen klart sommeren 1879. Havnevesenet hadde fått en ny, stor planert holme med dypvannskaier, ballastplass, opplagsareal og arbeidsbygninger. Havnefogd Thomas Natvig hadde fremmet ideen, tatt initiativet og ledet utbyggingsarbeidene. I begeistring over resultatet vedtok en enstemmig havnekommisjon å gi hele anlegget et eget navn: «Kaianlægget paa Lille-Plentingen bliver herefter at benævne «Havnefoged Natvigs Minde.» Det var imidlertid ikke mye synlig igjen av Lille Plentingen, så «Natvigs Minde» ble snart tatt i bruk som navn på hele holmen.

Thomas Natvig (1803-1890) var havnefogd og losoldermann i Stavanger fra 1854 til sin død. Det var hans initiativ og innsats som førte til at Lille Plentingen ble omdøpt til Natvigs Minde. Stavanger Søemandsforening.

Havnefogd Thomas Natvig

Thomas Natvig var en av Stavangers mest markante profiler og en av byens mest betrodde menn på 1800-tallet. Han var født i Kristiansand i 1803, dro tidlig til sjøs og kom til Stavanger som 19-åring. Her tok han styrmannseksamen og ble snart skipper i østersjøfart med sild. I 1828 førte han en gammel jakt, «Haabet», som tilhørte handelshuset Jacob Kielland & Søn. Deretter overtok han skonnerten «Janus», som tilhørte Peder Houe. Fra 1832 seilte han fast som skipper hos Kielland helt til han gikk på land ti år seinere. Han avsluttet sin karriere til sjøs med en bragd som fikk stor oppmerksomhet i samtiden og som mange kjenner fra litteraturen.

I 1838 ble Thomas Natvig betrodd ansvaret for handelshusets nybygde stolthet, barken «Ledaal». Da skipet ble sjøsatt på Kiellands verft i Sandviken, het det at et så stort og påkostet skip neppe ville bli bygd i Stavanger noen gang seinere. Men så var da også «Ledaal» tiltenkt helt andre fraktområder enn Nordsjøen og Østersjøen. Handelshuset ville ut og konkurrere om fraktene på alle verdens hav.

Thomas Natvig førte «Ledaal» til Java som det første norske skip etter dansketida, og den første stavangerskipper som anløp Rio de Janeiro. Da «Ledaal» kom hjem til Stavanger desember 1842, ble skipperen «hyldet og æret av store og små, hele byen gik som i en festrus flere dage efter. I hele sin tid stod der noget som en glorie om

«Ledaal»; den hadde bragt sin by ære.» Det er ingen tvil om at både skipper og skute var konkrete forbilder for Alexander Kielland da han nesten 40 år seinere skrev manuskriptet til «Skipper Worse».

I innledningen til romanen heter det at da den stolte skipper Jacob Worse kom hjem med «Familiens Haab» var hele byen på beina. «Alt hvad der var av båter kom roende ut». Foll met til, for «Det var første gang noe skib fra den kant hadde vært i Rio de Janeiro». Thomas Natvig var en av flere modeller for den sammensatte romanfiguren. Men det var han som hadde lagt grunnlaget for Worses mest kjente replikk: «Vi kommer sent - hr. kunsel! men vi kommer godt!»

Både Worse og Natvig sluttet sjøen etter den begivenhetsrike hjemkomsten fra Rio. Natvig begynte som navigasjonslærer og fikk en rekke offentlige verv. Han satt i bystyret i 33 år og møtte på Stortinget i 1851 og i perioden 1858-1860. Han var blant annet også med på å stifte Stavanger Søemandsforening i 1850 og var foreningens første formann gjennom 26 år.

I 1854 ble Thomas, Natvig utnevnt til losoldermann og havnefogd i Stavanger. Med entusiasme og myndighet satte han seg fore å gi byen ei funksjonell havn for den stadig økene skipstrafikken. Han tok initiativ til å utvide de gamle bryggene og bygge nye kaier for dampskipene. Til tross for at han var 70 år gammel da den første dampskipskaia ble påbegynt på Skansen i 1873, fortsatte han å drive fram nye utbyggingsprosjekter. Lille Plentingen var bare ett av dem, men kanskje det dristigste.

Natvigs Minde

Selv om utbyggingen ble avsluttet i 1879 og Thomas Natvig hadde fått sitt navn uløselig knyttet til holmen, ble det snart klart at havnevesenet trengte flere arbeidsbygninger. De to man hadde, pramhuset og mudderpramhuset, var jo bare flyttet, ikke utvidet. For å avhjelpe behovet for mer lagerplass, ble det i 1882 reist en halvtaks bygning langs den bakre kortveggen av begge husene. Dette lave tilbygget var imidlertid ikke mer enn 2,5 meter bredt, så det hjalp ikke særlig på forholdene. Derfor var Natvig og havnekommisjonen stadig på utkikk etter andre bygninger som kunne flyttes ut på holmen.

Året etter at det smale tilbygget sto ferdig, fant de hva de lette etter. Handelshuset P. V. Rosenkilde & Søn hadde gått konkurs, og firmaets store eiendom i Verksgata var for salg. Der hadde det vært skipsverft siden 1819, men den økonomiske krisa hadde satt en effektiv stopp for skipsbygginga og lammet både handels- og rederivirksomheten. Selve verftsområdet lå ut mot sjøen og var skjermet mot gata med et høyt, rødmalt plankegjerde. Innbyggerne i det trangbodde ABC-kvartalet og i skråningen opp mot Blåsenborg hadde lenge følt seg innestengt fra sjøen. De hadde også store problemer med å finne fortøyningsplass til småbåtene sine. Da verftet ble liggende brakk og eierne gikk konkurs, åpnet det seg muligheter for et sårt tiltrengt offentlig rom i østre bydel.

Både havnefogden og havnekommisjonen argumenterte sterkt for at kommunen måtte sikre seg det gamle verftsområdet. Natvig hadde lenge vært bekymret for at den tette sjøhusbebyggelsen sto som et stengsel mellom byen og havna: «Stavanger har forhaabentlig en stor Fremtid, mens Grunde til Søen af passe Udstrækning vil falde vanskeligere og vanskeligere at komme i Besiddelse af.» Rosenkildeverven var en av de største og mest sentrale eiendommer i østre havn. Der kunne det bygges båthavn både for byfolk, fiskere og bønder. Kommunen handlet raskt og kjøpte hele verftsområdet med to sjøhus i 1883, for havnevesenets regning. Samtidig kjøpte kommunen også det såkalte Hetlandssjøhuset som grenset inntil verftet på østsiden. Både Hetlandssjøhuset og det østligste av sjøhusene til Rosenkilde ble revet. En stor del av området ble gravd ut og havnevesenet murte kaier til en liten båthavn. Plassen rundt ble planert og steinsatt og fikk navnet Nye Fisketorv.

Sjøhuset fra Rosenkildeverven. Foto Harald Hamre.

I dag er det ingen ting igjen av den lille havna. Den er for lengst utfylt og fisketorget har blitt til rundkjøringen ved Fiskepiren. Men det store, toetasjes bindingsverkssjøhuset som ble revet på det tidligere verftsområdet eksisterer fortsatt, på Natvigs Minde. Det sto ferdig gjenreist nordvest på holmen våren 1884. Ikke bare fikk havnevesenet mye større lagerplass, men for første gang fikk arbeiderne praktiske verksteder med levelige arbeidsforhold. Fra da av har Natvigs Minde hatt de tre historiske bygningene som gir holmen sitt særmerkte preg.

Pramhuset, med sine solide steinvegger og det karakteristiske saltaket, var Stavanger havnevesens første bygning og har rommet det meste av etatens anleggsutstyr gjennom tidene. Her var også arbeidsplass for de av havnevesenets ansatte som reparerte og vedlikeholdt tønner, båter, prammer og redskaper. Blant arbeiderne på Natvigs Minde ble pramhuset etter hvert omtalt som «båthuset» eller «det søre huset». Den hvitmalte giggen fra «Ingermannland» som alltid har hengt under hanebjelkene, er et minne om en av de største skipskatastrofene langs kysten vår i fredstid. Det tragiske forliset i 1842 kostet nesten 400 menneskeliv. Fra tid til annen ble imidlertid den særpregede båten satt på sjøen for å kaste glans over arrangementer i havna.

Mudderpramhuset som står på den steinmurte dokken, var opprinnelig spesialbygd for det mudderapparatet som Peter Petersen bygde i Hillevåg i 1861. Men også denne farkosten ble for gammel. I 1901 ble den utrangert og erstattet av en mye større pram med dampdrevet mudderverk. Den fikk imidlertid ikke plass i dokken, og mudderpramhuset ble for det meste stående tomt helt til 1934. Da fikk Stavanger krets av Norges Livredningsselskap tillatelse til å bruke huset og bassenget til svømme- og livredningskurs om sommeren. De fikk sette opp stupebrett og tretrapp ned i sjøen og montere kleskroker på veggene. I den anledning ble bygningens utseende vesentlig forandret. Som sitt bidrag til den gode sak påtok havnevesenet seg å fjerne bordkledningen i søndre og østre vegg for å slippe inn lys og sol til bassenget. Slik fikk mudderpramhuset sitt nåværende utseende, der grindkonstruksjonen framstår tydelig og klart.

Det store bindingsverks sjøhuset er et ruvende minne om virksomheten til et av Stavangers største handelshus i forrige århundre. Bygningen ble brukt til verksteder og materiallager på P V. Rosenkilde & Søns

skipsverft i Verksgata. Begge de to handelshusene som framfor noen konkurrerte om økonomisk og politisk dominans i Stavanger gjennom første del av 1800-tallet er således fyldig representert i Natvigs Mindes historie. Handelshuset Kielland disponerte Lille Plentingen helt fra 1799 til arvingene solgte både naustet og festerettighetene til havnevesenet i 1873. Handelshuset Rosenkilde hadde eid og brukt den største bygningen på holmen før den ble flyttet ut i 1884. Det store sjøhuset inneholder fortsatt et stort snekkerverksted i annen etasje. Denne bygningen har helst blitt omtalt som «verkstedet», «arbeidshuset» eller «det nordre huset».

Kullager og bunkersstasjon

Et av havnevesenets viktigste argumenter for å bygge ut Lille Plentingen hadde vært behovet for ei tidsmessig ballastkai. Men da kaimurene endelig sto ferdig i slutten av 1870-årene, ble det tømt stadig mindre ballast i havna. Skipsfarten var hardt rammet av økonomisk krise. En stor del av byens seilskipsflåte gikk i opplag og ble etter hvert solgt eller hogd. Kysttrafikken ble overtatt av dampfartøyer som ikke hadde løs ballast. Det store, åpne arealet på østsiden av Natvigs Minde kom bare i liten grad til å tjene sitt tiltenkte formål.

I 1901 ble den østre delen av holmen utleid til dampskipsekspeditør og kullhandler N. B. Sørensen. Han fikk etablere kullager på Natvigs Minde. For å hindre at uvedkommende forsynte seg av lageret, ble det bygd et høyt plankegjerde rundt tomta. Under første verdenskrig måtte kommunen ta kontroll over de knappe brenselsforsyningene. Stavanger Provianteringsråd overtok kulltomta på Natvigs Minde, og leiekontrakten med N. B. Sørensen ble til slutt oppsagt med virkning fra sommeren 1918. Kommunen drev kullageret fram til 1921. Da prøvde havnestyret å få nye leietakere, men midt i den verste krisetida var det ingen som ville etablere ny virksomhet på tomta. Det tette plankegjerdet forfalt og ble endelig revet i slutten av 1920årene.

Etter at kulltomta hadde blitt ryddet, satte havnevesenet opp et 17 meter langt materialskur på nordsiden av holmen, rett øst for det store sjøhuset. Materialskuret ga ly for bygningsmaterialer og redskap som tidligere hadde blitt lagret under åpen himmel. På kaia ved materialskuret ble det satt opp ei kran som siden 1901 hadde gjort tjeneste ved de store kaiutbyggingene i Vågen. Krana hadde stått på en stor lekter som ble manøvrert langs de nye kaiene. Den ble plassert på Natvigs Minde for å håndtere de tyngste av havnevesenets jernbøyer når de ble tatt på land for vedlikehold. Fra krana ble det lagt en skinnegang med vogn innover på holmen. Bøyene ble lagt på vogna og trukket vekk fra kaia når de skulle etterses og repareres.

Det meste av den gamle kulltomta ble

Krana, skinnegangen og vogna ble brukt til å buksere de tunge jernbøyene på land for vedlikehold. Foto: Harald Hamre.

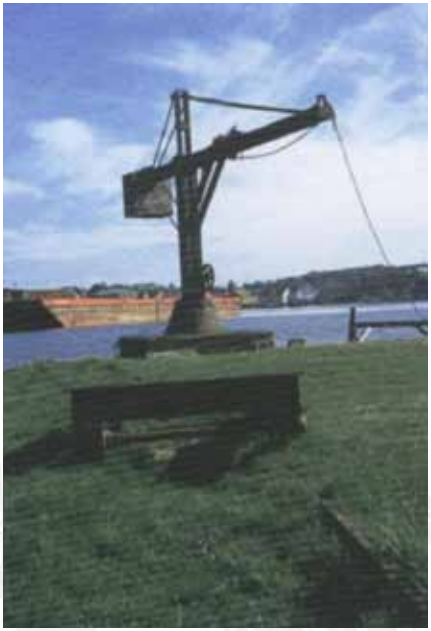

imidlertid liggende brakk fram til slutten av 1930-årene. Da ble den østlige delen av Natvigs Minde leid bort igjen, denne gang til Norsk Brændselolje A/S. Dette firmaet hadde drevet utsalg av oljeprodukter i Østervåg, men etter som kaiene ble utbygd, måtte bunkersstasjonen flytte lenger og lenger østover. I 1938 fikk Norsk Brændselolje A/S endelig disponere en tjenlig plass med ekspansjonsmuligheter. På østspissen av Natvigs Minde ble det reist en 8 meter høy solaroljetank på et 2,5 meter høyt betongfundament. I det sylinderformede fundamentet ble det innredet vaktrom for de som betjente stasjonen. Fra tanken og sørover ble det bygd ny betongkai. På kaia ble det satt opp bensinpumpe som var knyttet til en nedgravd 1500 liters bensintank.

Det ble også støpt fundament til en stor dieseltank, men okkupasjonen satte en stopper for videre utbygging. Under annen verdenskrig satte tyskerne opp en kanonstilling på toppen av Plentingen. Like nedenfor ble det reist ei brakke for vaktmannskapet. På Natvigs Minde reiste de to eller tre lange mannskapsbrakker. Rett etter krigen ble store deler av holmen brukt til oppsamlingsplass for tysk utstyr. Brakkene ble revet, og den planlagte dieseltanken kom endelig på plass.

Bunkersstasjonen skapte nytt liv på holmen. Den ble et samlingspunkt for fiskeflåten, særlig under sildefiskeriene hver vinter og vår. Skøytene lå ofte i kø for å få bunkre eller «spyle». Spylingen var nødvendig for å desinfisere rommet før neste sildelast. Enkelte ganger kunne man nesten «gå tørrskodd» på dekkene fra bunkersstasjonen over til Sølyst.

Helt fram til 1998 var det bunkersstasjon øst på Natvigs Minde. Den sirkelformede murbygningen som fortsatt står igjen, er sokkelen til den høye oljetanken som ble revet da den sist leietakeren, Statoil, måtte flytte fra holmen.

Artikkelen er tidligere trykt i Stavanger Museums årbok 1998.

Medlemmer i Byhistorisk Forening 2010

ABRAHAMSEN, OLAV
AGER-HANSSEN, BJØRG
ALFSEN, ANNE LISE
ANBJØRNSEN, KJELL A
ANDERSEN, EIVIND
ANDERSEN, BJØRN
ANDERSEN, SIDSEL
ANDREASSEN, ELI
ANKERHEIM, BRYNJULF OG MARIT NYGAARD
ASKE, MAGNOR
AUSTAD, LIV BLIX
BACHE, BJØRN
BAKKANE, REIDUN
BANG-ANDERSEN, ELLEN HAGELSTEEN OG SVEINUNG
BARSTAD, TONE TJENSVOLD
BARSTAD , ALBERT
BARSTAD , BERIT
BASTIANSEN, HARD OLAV
BENDIKSEN , ELLEN MARIT OG SVEINUNG
BERG, ANNE MARIE FLATHEIM OG NILS PETTER
BERG, INGEBORG OG OLAV
BERG, MARIANNE GJEFLE OG JAN FREDRIK
BERGESEN , BITTEN
BERGESEN , HELGE OLE
BERK, KIRSTEN MINDESTRØMMEN
BETHUELSEN, SIGVE
BJELLAND, KNUT
BJELLAND, SIGRUN
BJERGA, JOHN SIGMUND
BJOLAND JR, SVEIN
BJORDAL, ELISABETH
BJØRKELUND, BJØRG OG HENRY
BJØRNTVEDT, HELENE
BJØRNØ, AASE
BOHNE, FREDRIK
BORGENVIK, NORUNN
BRANDAL, ABIGAEL OG WILLIAM
BREKKE, KIRSTEN OG TRYGVE
BRINGSJORD, FINN
BRU, PER REIDAR
BRUSET, TONE OG OLAV
BUCKLE, INGEBORG
BULL-NJAA, ANNE-MARIE
BYARKIVET STAVANGER, V/ BODIL WOLD JOHNSEN
BYBERG, LIV SLETTEMOEN
BÆRHEIM, MORTEN OG BENTE
BØ, HARRIET
BØRRESEN, THORA
CARR, BRIT MARI
CHRISTIANSEN, HANS CHRISTIAN
CHRISTIANSEN, JAN
DAGSLAND, DAGRUN OG INGVAR
DAHL , ESPEN
DAHL TORGERSEN, MARIT
DALVA, MATHILDE J
DAMBO, ERIK
DAVIDSEN, ROLF KRISTIAN
DEL OTERO, INGER ANNE
DIRDAL, BJØRN
DORGA, KJELL OVE
DRANGE, TORE
DYBVIG, KJERSTI
EGELAND, KJØLV EIVIND
EIA, SVEIN
EIDE, JOHAN
EIELSEN, ELSE WITH OG LARS
EIK, EGIL
EIK, GUNVOR
EIKEBERG, HÅKON
EIKEN, NINA
EIKILL, EDVARD
ELDØEN, BORGHILD
ELLEFSEN, PÅL MEIER
ELLINGSEN, KRISTOFFER
ELLINGSEN , ASTRID
ELSTAD, ROLF
ENDRESEN, BERNT EMIL
ENDRESEN, HARALD
ENDRESEN, HELGE J
ENDRESEN, KJELL
ERDAL, AUDUN
ERIKSEN, NILS TERJE
ERIKSEN, BERITH OG EGIL
ERLAND, MAGNE
ESKELAND, BRIT
ESPEDAL, ASLAUG OG INGVALD
FALCH , BITEN
FERDINANDSEN, JAN
FILIPOWICZ, IZABELA
FISKÅ, HILDEGUNN V/EEDEL FISKÅ
FISKÅ, BRIT
FJELD, CAROLYN
FJELLSÅ, JORUNN
FJERMESTAD, BJARNE
FJERMESTAD, LIV
FLOKENES, KÅRE
FOLDNES, ANNE BERIT
FOLKESTAD, RANDI
FORGAARD, PER S.
FOSSAN, TRYGVE
FOSSAN, BJØRN
FOSSHEIM, ANNE MARIT
FRAFJORD, ERLEND
FRAFJORD, REIDAR
FRAFJORD, KRISTIN
FRANTZEN, BERIT
FREDRIKSEN, JAN FREDRIK
FREDRIKSEN, KARI
FRØVIK , NILS IDSØ
FUGLESTEN, AINA IRENE OG DAGFINN
FØRLAND, JOSTEIN
FØRSUND, GØRIL OG KJELL-EGIL
GARSTAD, ANNE MARIE

GELLEIN, KRISTIN
GILJE, REIDUN MARIE
GJEIN, ERLING A
GJERDE, JAN
GJERDE, KRISTIN ØYE OG THOR
GJERSTAD, KARL OLAV
GODAL, ODD OG ANNE GRETHE
GRAM, ÅSHILD OG PER
GRAMSTAD, NINA
GRIMNES, ELSA OG PER TH
GRØDEM, KARI
GRØNNING, KAREN NOREM
GRØNTVEDT, DIANA
GRØSVIK, INGVILD OG KJELL
GUDBRANDSEN, HROAR
GUIDECOMPANIET,
GULLIKSEN, KARSTEN
HADLAND, BENTE KVAME OG GUNLEIV
HAGA, ELSE MARIE K.
HAGEMANN, FREDRIK
HAGUM, BODIL
HAMMARBECK, LINDA
HAMRE, ESPEN
HAMRE, SIGURD D.
HANA, CARL HELGE
HANSEN, BJØRG MOSSIGE
HANSEN, HILD SØRBY OG FREDRIK
HANSEN, BRIT SÆTRE
HANSEN, SIGNE
HANSSEN, PER OLAV
HAUG, EVEN
HAUGE, HARALD
HAUGE, ARNE C J
HAUGE, TOR HARALD
HAUGEN, HELGE
HAVER , RAGNAR
HAVER , REIDUN
HAVIK, PER
HEBNES, TORALF VILLY
HELGEVOLD, GRETE
HELGEVOLD, ÅSHILD
HELGØ, JAN
HELLAND, LEIF H.
HELLIESEN, KNUD
HERLAND, INGRID
HERVIK, INGRID
HESS, LEIF B.
HETLAND , GEIR
HIDLE, GUNN OG ARNE
HIDLE, BRIT
HOCKING, ANN
HOGSTAD, JORUNN
HOGSTAD, REIDUN
HOLE, JOAR
HOLM, PER
HOLST, CHRISTIAN W.
HOLST-JÆGER, VIGDIS
HOLTE, TERJE MORTVEDT
HOUELAND, INGER STOKKE
HOUELAND , GUNNAR OG BERIT GRANDE
HOUELAND , TONE OG ERLING
HOUELAND , TOR RICHARD
HOVDA , VIGDIS
HOVDEN, TOR
HULT, ROLF
HULTGREN, STIAN WOLD
HUSEBØ, ARNE KENNETH
HUSTOFT, KAY
HÜFFMANN, ODD HERMAN
HØIGÅRD, ANNE
HØIVIK, IVAR
HØYLAND, JON
HØYMER, TRINE LISE
HÅGENSEN, HELGE
HÅLAND, TERJE MARTON
HAALAND, ARVID
HAALAND, BRITH OG CHRISTOFFER
HAALAND, PER TERJE
HAARR, SARA MARIE
IDSØE, BERTHA OG ALBERT
ILLSTAD, OLAV
JACOBSEN, ANNE-GRETHE OG TRYGVE
JANSEN, HELGE
JARLI, INGUNN
JENSEN, TORE
JOAKIMSEN , ARNE Ø
JOHANNESEN, KIRSTEN
JOHANNESEN, SVERRE G
JOHANNESSEN, BERNHARD
JOHANNESSEN, BJØRN
JOHANNESSEN, ELSE MARIE
JOHANNESSEN, KRISTIOFFER BUCHHOLZ
JOHNSEN, BODIL WOLD
JOHNSEN, JOHN GUNNAR
JOHNSEN, SVEIN A.
JORDAL HANNAH, 635 FREMONT STREET
JØLBO, OVE OTTERBECH
JØRGENSEN, HENNY KARIN
JÅSUND, ELSIE IOLANDA OG WILHELM
KALLELID, OLE
KARLSEN, BJØRG
KARLSTRØM , JOHN
KIELLAND, ERLING K SØMME
KLEVEN, JØRG
KLOVNING, MÅLFRID OG IVAR
KLUGE, THOR
KNIVSBERG, JOHAN
KNUDSEN, JAN SAXEIDE
KNUTSEN, HELGE
KNUTSEN, KONRAD B
KOLNES, GRO OG KRISTIAN
KOLSTAD, MARTHE OG INGER
KRISTENSEN, ROLF
KRISTIANSEN, TOR K.
KROGH, HILDE
KVERNELAND, EGIL ANDREAS
KVERNEVIK SKOLE, MARGIT STORÅS
KAADA, KRISITNE
LANDSNES, GRO
LANGE, ODD JAN
LARSEN , ALF INGOLF
LARSEN , BERIT LEA OG RUNE
LARSEN , METTE FJERMESTAD OG THORE
LASSA SKOLE, KNUT YTRE-ARNE
LERØEN, BJØRN VIDAR
LEVERSEN, AXEL H

LEXOW, KARIN
LIND, TORBJØRG OG HANS HENRIK
LIPPE, HANS VON DER
LODÉN, BERTRAM
LÆRDAL , KIRSTI M
LØGE, HEIDI
LØHRE, MONICA SVANTESON OG KJELL PETTER
LØVDAHL, EYOLF B.
LØVEREIDE, RIGMOR MYKLEBUST OG TERJE
MAGNUSSEN, GEIR
MARCUSSEN, JAN TERJE
MARNBURG, SIGVARD
MEDHUS, ASGEIR
MEIDELL, JAN ERIK
MELBERG, ELDBJØRG VAAGE OG OLE
MELING, HANS-KRISTIAN
MELKERAAEN, TERJE
MIDDELTHON, TRYGVE
MITSEM, PÅL
MOE, BJØRG TYSDAL OG EIRIK
MOEN, KIRSTEN SUNDT OG TØNNES REIDAR
MOLLAND, CAMILLA BRODAHL
MONG, CONRAD OG REIDUN
MONSTAD, HELGE
MOSSIGE, KÅRE
MOSSIGE, SVEIN
MUNTHE, MARIANNE LARSEN
MYHRE, LARS ANDREAS
MYRLAND, WENCHE
MYRLAND, HERMAN ALEXANDER
MÆLAND, PER MARTHON
MØKSTER, KARIN
NERHEIM, GUNNAR
NERLAND, BRIT
NES, LEIV
NESS, ARILD
NESSLER, ERNST GEORG
NESSLER, WILHELM ZETLITZ
NESVIK, GEIR OVE
NILSEN, MAGNE ARNE
NILSEN, ODD STEINAR
NILSEN, TOR MAGNE
NILSSEN, TERJE HODNE
NILSSEN-LOVE, LISBETH OG TERRY
NILSSON, EDLE PAULINE OG KJELL LEIF
NJÅ, RANDI
NOER, KARIN
NOER, ÅSE MARIE OG ULF
NOME, ULF HARALD
NORÅS, OLAV
NYBØ, HELGA BRU OG GUNNAR
NYGAARD, IVAR
NÆSS , ANDERS HILDENG
NÆSS , HANS CHRISTIAN
NÆSS , HANS EYVIND
NØDLAND , LARS
OFTEDAHL, ARVE
OFTEDAL, JAN
OHM, SIGNY
OLAUSSEN, ASTRID BAKKE
OLSEN, TORHILD SKJELBRED
OLSEN, EVY
OMDAL, GERD
OMDAL, SVEN EGIL
ORMØY, BERNHARD
OSJORD, TERESE
PAULSEN, SVEIN HENRIK
PEDERSEN, HALVOR
PEDERSEN, HARALD SIG.
PEDERSEN, JAN OLAV
PEDERSEN, JENNY MARIE
PEDERSEN, JAN OG KARI
PEDERSEN JR, HALVOR
PERSSON, ROLF
PETTERSEN, GUNVOR
PETTERSEN, EGIL ANSGAR
PETTERSEN, ELISE JOHANNE
PETTERSEN, HENNING ROLAND
PETTERSEN, ADA TURID
RAMSLAND, PER
RANGNES, ODDRUN STRAND OG KJELL
RASMUSSEN, AASA
RASMUSSEN, TROND GISLE
RAVN, UNNI TOU
REME, ODD KRISTIAN
RENBERG, ELISABETH
REVHEIM, ØYSTEIN
REVHEIM, EGIL I.
RIISE, HANS EIVIND
RISA, INGUNN KANNE
ROALKVAM, GUNNAR
ROALSØ, FRODE
ROAN, ESTHER E
ROAN , RAGNVALD
ROMSØE, TERJE
RONOLD, KÅRE AUDUN
ROPEID, TOR JAN
ROSNES, ANNE MARGRETE OG SIGMUND
RUD, AKSEL
RØDSTØL, OVE
SAGAARD, BJØRG
SALOMONSEN , BRITT MORK HUSETH OG IVAR
SALTE, ODDBJØRN
SAMSONSEN, ÅGE
SAMUELSEN, BJØRN
SANDE, KNUT
SANSTØL, EINAR
SCHMIDT, EVA
SEJERSTED, UNNI MONSEN
SEKSE, TOR
SELDAL, AAGE
SELVIG, ANNE-MARIE
SIKVELAND, MARIANNE
SIMONSEN, ASLAUG OG ROLF
SIVERTSEN, HALVOR
SIVERTSEN, ROLF OG MAI LISS
SJØBU, LIV
SJØBU, ANE
SKADBERG, GUNNAR A
SKADBERG, RUNE
SKAVLAND, PAUL
SKIBELI, KARI
SKJERPE, HOGNE
SKJERVE, ASTRI GUNVOR
SKJÆVELAND , EINAR
SKOGEN , LINDA BOGEN OG RUNE

SKOGSTØ, MIA ANDA OG HELGE
SKRETTING, LIV M.
SKAAR, ODD MAGNAR
SLETHEI, SIRI
SLETTEN, MARION
SOLAND, JOSTEIN
SOLEM, ARVID
SOLHEIM, PER JARLE
STANG, MONA
STANGELAND, ANNA LOTTE
STANGELAND, HARVIG
STANGELAND, RUNE
STANGELAND, TURID OG EYVINN
STAVANGER BISKOP,
STAVANGER KATEDRALSKOLE, BIBLIOTEKET V/ RAGNHILD YTTERHUS
STAVANGER KLIMA AS, V/ ØYSTEIN FRAFJORD
STAVANGER MUSEUM,
STAVNEM, THERESA LOIS
STEEN , PER ØYVIND
STEENSLAND, INGE
STEFFENSEN, GISLE
STENSLAND, JANNE
STEPHANSEN, ELISABET OG HENNING M.
STRAND, LONE CECILIE
STUEFLATEN, SVEIN ROAR
SUND, KARI T.V. OG LARS
SUNDBY, LIV FRØYDIS
SUNDE, KJELL
SUNDLI, ELISABETH
SUNNANÅ, SIGMUND
SUSORT, HOLGER
SVANES, TONE
SVANTESON, FRANK GUNNAR
SVANTESON, SOLVEIG OG THOMAS
SVÆREN, SVEINUNG M
SÆTRE , THOR SIGVE
SØNDENÅ, BJØRN
SØNDENÅ, ODD OG ANNE
SØNNELAND, JORUNN
SØRENSEN, ELISABETH B.
SØRENSEN, INGE MARIE
SØRÅS, HELGE
SØRAAS, BJØRN
SØYLAND, KARL-JAN
TAN, BRITH
TESDAL, ELSE MARIE
THENGS, ESTHER
THOMSEN, KARI
THOMSEN, HANNE
THORBJØRNSEN, PER A
THORSEN, JOHANNES
THORSEN, MARIT
THORSEN, VENKE HELENE
TITLESTAD, TORGRIM
TJØNNELAND, KÅRE A.
TJØSTHEIM, ELIN
TOLLEFSEN, TONE
TORGRIMSEN, BERIT
TORKELSEN, PER INGE
TORKILDSEN, HELENE M
TORKILDSEN, JAN FRODE
TORPE, SIGGEIR
TORSTRUP, KARSTEN O.
TUNHEIM, MAGNE
TVEDT, ÅGE NIC.
TVEDT, EIVIND
TVETENE, HENNING
TØNNESEN, HARALD
UELAND, ERLING
UHLVING, ANNE HYLLAND OG SVERRE
ULLENÆS, KJELL
URDAL, GRETE
URSIN-SMITH, KIRSTEN OG KJELL
VAREBERG, ELI OG TERJE
VATNE, HELGE
VEEN, TONE OG TOR DAGFINN
VESTBØ, JORUNN STRAND
VIHOVDE, KARL
VIK, INGER-SIGRUN SLAGSTAD
VINJE, INGEBORG
VÅLAND SKOLE,
WALDELAND, KARINA
WALDOW, ROLF A.
WALVIK, KÅRE R.
WATHNE, EGIL
WATHNE, KURT JAN
WATHNE, NINA
WAULA, JØRG ERIK
WEEN, MARIT MØRCH OG HALLVARD
WEEN, ÅSE OG LEIF
WELTZIEN, KARINA
WENDT , FREDRIK
WERNER, SIGRID C.
WERSLAND, BJARNE
WESSEL HOLST, WILHELM OG RANDI
WIDDING, MIRA ANNA DOROTHEA
WIGEN, HELGA MARIE
WIGESTRAND, ØYVIND
WIIG, MARIT
WIIG, HELGE EMIL
WOHL, HANNE
WOLD, ELI OG HENRIK
WÆHLER, JANE NESS OG TORSTEIN
YTTRI, HÅKON
ØGREID, ODD
ØRN, PER
ØSTBØ, ROLF
ØSTEBØ, SYNNØVE
ØSTERHAUG, REIDAR SCOTT
ØSTREM, TERJE MAGNE
ØVERLAND , SIGRUN
ØVERNES VADLA, ANNE-LISE
ØVREGAARD, HENRIK
ØXNEVAD, ANNE
ØXNEVAD, CHRISTIAN N.
ØYE, STIG
AADNESEN, BJARNE
AAGESEN, UNA MARLENE HAUGSGJERD
AANENSEN, MARIT OG ARNE
AAREK, LILLIAN OG HANS EIRIK
AARESKJOLD, OTTO
AASE, GUNNAR
AASE, EIRIK
AASLAND, JOHN A

«Kjære Stavanger»

Mange av Stavangerens lesere hadde stor glede av å bli delaktige i noen av pensjonert høyskolelektor, Hans Jakob Andreassens, barndomsminner fra Stavanger på slutten av 1930-tallet til hans opplevelse av panikkdagene i byen i april 1940. Artikkelserien stod i tidsskriftet vårt fra nr. 2/2006 til nr. 2/2008.

Andreassens far, som var fra Egersund, hadde vært ansatt ved Porsgrunn postkontor fra 1918. I 1938 søkte han seg over til postvesenet i Stavanger, og familien ble leieboere i Sverresgt. 3 på Våland. Det var imidlertid ikke så helt enkelt å skifte miljø for en «fremmedspråklig» guttunge på 10 år som var kommet flyttende til «storbyen» her vest fra en liten by på Østlandet.

Et utfyllende manus med Hans Jakob Andreassens kostelige, nostalgistiske betraktninger om Stavanger og stavangerne, vil til høsten komme ut som bok på Commentum forlag, Sandnes, med ovennevnte tittel og anbefales på det beste !

Reidar Frafjord

B

PORTO BETALT
VED
INNLEVERING
P.P.

NORGE

Returadresse: Byhistorisk Forenig, Postboks 351, 4001 Stavanger

Styret i Byhistorisk Forening 2010

Hans Eyvind Næss
Eiganesvn. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 91 34
mail: hans.nass@arkivverket.no

Harald Sig. Pedersen
Grytingskroken 4, 4041 Hafrsfjord
Tlf. p. 51 55 64 99, mail: pede7@online.no

Elsa Grimnes
Torfæusgt. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p 51 52 02 29, mail: elsa@saft.no

Petter Løhre
Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf. p 97 00 31 27
mail: Petter.lohre@lyse.net

Bodil Wold Johnsen
Leiv Eriksonsgt. 52, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 53 15 82
mail: bjohnsen@stavanger.kommune.no

Kirsti Lærdal
Abelstrappa 10, 4012 Stavanger
Tlf. p. 93 44 02 04
mail: kirsti.m.lardal@uis.no

Frederik Hansen
Bjørnøygata 11, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 63 82
mail: frederik@infotronics.no

Odd Øgreid
Larsokveien 27, 4046 Hafrsfjord
Tlf. p. 51 59 08 02
mail: rogreid@online.no

Bente Madsen Bærheim
Badehusgata 43, 4014 Stavanger
Tlf. p. 97 17 67 10
mail: bente.madsen@lyse.net

Hva har stått i Stavangeren?

Redaksjonen har utarbeidet en forfatter- og emneoversikt fra starten i 1991. Denne oversikten kan du finne på websidene våre: www.byhistoriskforening.org